

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ІНІІ інститут історії, права та міжнародних відносин
кафедра історії України

Дмитро Кудінов

**ІСТОРИЯ КРИМУ:
КОМПЛЕКС ЗАВДАНЬ
ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ**

Суми – 2024

УДК 94(477.75):37.091.274

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради

Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка

(протокол № 12 від 19.06.2024)

Укладач:

Д. В. Кудінов, доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Рецензенти:

Ю. В. Тарабан, доктор філософії у галузі освіти/педагогіки, старший викладач кафедри історії України Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

О. В. Жуков, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії, міжнародних відносин та методики навчання історичних дисциплін

Історія Криму: комплекс завдань до самостійної роботи / [уклад.: Д. В. Кудінов]. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2024. 86 с.

Методичні матеріали призначені для узагальнення й закріплення знань з навчального курсу вибіркової дисципліни «Історія Криму». У виданні подаються завдання, які передбачають тестову перевірку знань, володіння теоретичним матеріалом з курсу, а також творчі завдання на основі аналізу документальних джерел.

УДК 94(477.75):37.091.274

Кудінов Д. В., 2024

СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2024

ЗМІСТ

Передмова

Інформаційний зміст курсу

Завдання

Тема 1. Крим в епоху стародавнього світу

Тема 2. Крим у період середньовіччя

Тема 3. Кримське ханство та османська експансія в Криму

Тема 4. Крим під владою Російської імперії

Тема 5. Кримський півострів у 1914–1985 рр.

Тема 6. Крим у 1985–2022 роках

Рекомендовані джерела та література

ПЕРЕДМОВА

Одним із важливих завдань вивчення історії України є осягнення минулщини її регіонів. Саме історична регіоналістика здатна виявити специфіку всіх процесів суспільного розвитку в ретроспективному баченні. У даному ракурсі історія Криму, вивчення якої започатковане в 2023/24 н. р. у Навчально-науковому інституті історії, права та міжнародних відносин СумДПУ імені А. С. Макаренка, є благодатною основою як для макро-, так і мікроісторичного аналізу. Значення дослідження минулого українського півострова посилюється й біжучою політичною ситуацією. Тимчасово окупований Російською Федерацією у 2014 році регіон посилив дослідницьку увагу до себе з боку українських учених, а наукові обрії історії Криму набули важливого значення й для громадянського суспільства України, націленого на формування обґрунтованої позиції щодо законного права нашої держави здійснювати своє суверенне право на території Автономної Республіки Крим та м. Севастополь. У зв'язку із цим цінним є ретельне вивчення минулого названого українського регіону в рамках освітньої програми для магістрантів спеціальності 014 Середня освіта (історія). Мета вивчення навчальної дисципліни «Історія Криму» – розкрити особливості етнічного, соціального, економічного й політичного розвитку населення Кримського півострова.

Самостійна робота магістрантів під час опанування дисципліною передбачає виконання ними трирівневих завдань, націлених на закріплення, узагальнення й перевірку знань, а також уміння використовувати творчий підхід в історичному аналізі. А саме, запропоновані тестові, теоретичні й практичні завдання, згруповані по два варіанти до кожної з шести тем курсу. Кожен варіант передбачає виконання десяти тестових завдань, що містять по чотири варіанти відповіді (одна правильна, три неправильні), формулювання теоретичного питання, що передбачає розгорнуту, конкретну та обґрунтовану відповідь, а також практичне завдання, що передбачає аналіз та інтерпретацію документу або уривку з історичного твору чи усного оповідання. Даний тип завдання

виявлятиме оригінальність суджень студента, його вміння креативно підходити до роботи з текстом, вишукувати істину й по можливості творити нове бачення історичних явищ та процесів. Комплекс доповнений інформаційним змістом навчальної дисципліни, в якому розкрито її основний зміст, а також списком рекомендованих джерел та літератури.

У цілому, представлені методичні матеріали мають сприяти міцному засвоєнню знань з курсу, а також націлені на спроможність майбутніх істориків-освітян їх використовувати на заняттях з історії у закладах середньої, спеціальної середньої та позашкільної освіти.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗМІСТ КУРСУ

Розділ 1. Крим в періоди давньої історії, середньовіччя та в епоху раннього модерну.

Тема 1.1. Крим в епоху стародавнього світу.

Крим в період Кам'яного віку. Крим у добу енеоліту й бронзи. Кочовики на теренах Криму в період раннього залізного віку: киммерійці, скіфи, сармати. Скіфське царство. Давньогрецькі поліси Криму: державно-політичний устрій, соціальний склад населення, розбудова міст, полісна економіка. Боспорське царство. Культура й духовне життя міст-держав Північного Причорномор'я. Крим у римський період своєї історії.

Тема 1.2. Крим у період середньовіччя.

Володіння Візантійської імперії в Криму: кордони, етнічний склад населення, економіка. Візантійсько-хозарське протиборство за Крим. Повстання під проводом Іоанна Готського. Слов'янська експансія в Криму. Вторгнення печенігів та припинення хозарського володарювання. Тмутараканське князівство. Херсон і печерні міста Криму. Крим у складі Золотої Орди. Князівство Феодоро. Італійська колонізація Криму. Генуезька Газарія. Генуезько-феодоритські війни.

Тема 1.3. Кримське ханство та османська експансія в Криму.

Етногенез кримських татар. Кримський улус Золотої Орди. Дім Гераїв. Виокремлення Кримського ханства від Золотої Орди. Державний, адміністративний устрій та судова система Кримського ханства. Правління Хаджі-Герая. Правління Менглі-Герая. Турецьке вторгнення в Крим і встановлення васальної залежності Кримського ханства від Османської імперії. Південний Крим під владою Османської імперії. Початок протистояння Кримського ханства та християнських держав Східної Європи. Кримське ханство в XVI ст. Кримське ханство в XVII ст. Кримське ханство в XVIII ст. Культура кримських татар.

Розділ 2. Крим періоду нового та новітнього часу.

Тема 2.1. Крим під владою Російської імперії.

Російська імперська експансія в Криму в 1770–1780-ті роки. Поширення російського адміністративно-територіального устрою в Криму. Соціально-економічний розвиток Криму в дореформений період. Етноконфесійна ситуація на півострові в дореформений період. Кримська (Східна) війна. Специфіка проведення Великих реформ у Криму. Соціально-економічний розвиток пореформеного Криму. Етноконфесійні зміни на півострові в другій половині XIX – на початку XX ст. Суспільно-політичне життя півострову, 1861–1904 рр.: становлення та розвиток громадянського суспільства, земська опозиція, російський визвольний рух. Крим у роки Першої російської революції та Третьочервневої монархії. Кримсько-татарський національний визвольний рух. Розвиток освіти, науки й культури Криму в XIX – на початку XX ст. Туристичний розвиток Криму в пореформений період.

Тема 2.2. Кримський півострів у 1914–1985 рр.

Крим у період Першої світової війни. Події Лютневої революції в Криму. Крим навесні-восени 1917 року. Боротьба за владу на Кримському півострові наприкінці 1917 – на початку 1918 років. Соціалістична Радянська республіка Тавриди. Німецька окупація Криму. Перший кримський крайовий уряд. Кримсько-українські відносини в 1918 році. Другий кримський крайовий уряд. Кримська радянська соціалістична республіка. Крим під управлінням Збройних сил Півдня Росії. Перекопська-Чонгарська операція Червоної армії в 1920 році. Червоний терор у Криму. Політичний розвиток Кримської АРСР у міжвоєнний період. Збройний опір більшовизму на півострові в 1920-ті роки. Національне будівництво в Криму в 1920–1930-ті роки. Економічний розвиток Криму в інтервоєнний період: НЕП, індустріалізація, колективізація, планова економіка. Сталінські репресії в Кримській АРСР. Культурне життя Кримської АРСР. Туризм у Криму в 1920–1930-ті роки. Військові дії на території Криму в 1941–1942 рр. Нацистський окупаційний режим на півострові, 1941–1944 р. Військові дії на території Криму в 1943–1944 рр. Депортація кримських татар та інших малих народів Кримського півострова. Кримська область у 1944–1954 рр.:

наслідки війни, відновлення господарства, демографічні зміни. Перехід Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР у 1954 році. Суспільно-політичний розвиток Криму в 1954–1985 рр. Соціально-економічний розвиток Кримської області в 1954–1985 рр. Крим – всесоюзна здравниця. Боротьба кримських татар за репатріацію до Криму в 1950–1980-ті роки.

Тема 2.3. Крим у 1985–2022 роках.

Крим у вирі суспільно-політичних трансформацій 1985–1991 рр. Відновлення Кримської АРСР. Репатріація кримських татар. Кримсько-татарський національний рух періоду незалежності України. Республіка Крим у 1991–1995 рр. Проблема кримського сепаратизму та шляхи її вирішення. Суспільно-політичне життя Автономної Республіки Крим та м. Севастополь в 1996–2013 рр. Крим у сфері українсько-російських відносин. Розвиток економіки та туристичної сфери АР Крим та м. Севастополь, 1991–2013 рр. Кримська криза й анексія АР Крим і м. Севастополь Російською Федерацією. Російський окупаційний режим на території Кримського півострова. Діяльність органів влади України в напрямку повернення суверенітету України над Кримським півостровом, 2014–2022 рр. Культурний розвиток АР Крим і м. Севастополь періоду незалежності України.

ЗАВДАННЯ

Тема 1. Крим в епоху стародавнього світу

Варіант 1

Тестове завдання

1. Відома кримська стоянка мустьєрської доби

- а) Кийк-Коба
- б) Мурзак-Коба
- в) Фатьма-Коба
- г) Старосілля

2. Основні тварини, на яких полювали палеоантропи в Криму

- а) гігантський олень, волохатий носоріг, сайга, кабан
- б) мамонт, волохатий носоріг, благородний олень, зубр
- в) мамонт, віслик, сайга, кінь
- г) кінь, печерний ведмідь, північний олень, зубр

3. Неолітична культура степового Криму – це

- а) Сурська культура
- б) Кукрецька культура
- в) Кемі-Обинська культура
- г) Кам'янсько-левінцівська культура

4. Характерні маркери кіммерійців:

- а) родо-племінний лад, номадичне скотарство, здійснення походів у Закавказзя та на Близький Схід, будівництво протоміст на Півдні України
- б) будівництво протоміст на Півдні України, мілітаризація суспільства, поліхромне ювелірне мистецтво, поліетнічний характер кіммерійського союзу племен
- в) збереження залишків матріархату, родо-племінний лад, поєднання відгінного скотарства із землеробством, поліхромне ювелірне мистецтво

г) мілітаризація суспільства, прикладний характер ювелірного мистецтва, майнове розшарування та формування класового суспільства, здійснення походів у Закавказзя та на Близький Схід

5. Богиня землі в скіфів – це

- а) Табіті
- б) Апі
- в) Аргімпаса
- г) Роксана

6. Маркери сарматів:

- а) основа економіки – номадичне та присадибне скотарство, культ коня та предків, формування протодержавних утворень, монохромне ювелірне мистецтво, збереження залишків матріархату
- б) поступ військових технологій у бік дій загонів важкої кавалерії, збереження залишків матріархату, поліхромне ювелірне мистецтво, основа економіки – номадичне скотарство, розклад родоплемінного ладу та формування класового суспільства
- в) розклад родоплемінного ладу та формування класового суспільства, основа економіки – номадичне скотарство та землеробство, поступ військових технологій у бік дій загонів важкої кавалерії, виокремлення центрів ремесла та торгівлі, патріархальне суспільство
- г) поліхромне ювелірне мистецтво, виокремлення центрів ремесла та торгівлі, основа економіки – присадибне скотарство, збереження залишків матріархату, здійснення грабіжницьких походів у Закавказзя

7. Херсонес – поліс, заснований вихідцями з

- а) Мілету
- б) Фокеї
- в) Халкіді
- г) Гераклея

8. Посадовці, які відали релігійними заходами та винагородою громадян в Херсонесі – це

- а) номофілаки
- б) астиноми
- в) агораноми
- г) сімнамони

9. Античні театри в Україні існували в:

- а) Херсонесі, Пантікапеї, Тірі
- б) Херсонесі, Німфеї, Калос Лімен
- в) Ольвії, Керкенетиді, Пантікапеї
- г) Пантікапеї, Ольвії, Херсонесі

10. Найбільше розширення Боспорського царства відбулося в часи правління царя

- а) Сатира I
- б) Левкона I
- в) Перісада I
- г) Спартока IV

Теоретичне завдання

Аргументовано роз'ясніть сутність і значення елевтерії для міст Криму і всього Північного Причорномор'я, що надавалася Римською імперією. Які права й обов'язки мали еллінські міста циркумпонтійської зони перед Імперією?

Практичне завдання

Уважно прочитайте уривок із «Римської історії» Діона Кассія Кеккеяна. Установіть хронологію описаних подій. Виокремить їхні наслідки. Якою була роль у них Динамії? На основі даного уривку та інших джерел спробуйте відтворити політичний портрет боспорської правительки. З'ясуйте наслідки втручання в боспорські справи для Агріппи

«На Боспорі Кіммерійському стався переворот. Якийсь Скрібоній видавав себе за онука Мітрідата і стверджував, що він отримав царську владу від Августа після смерті Асандра, узяв за дружину жінку останнього на ім'я Динамія, якій

було передано чоловіком управління державою і яка насправді була дочкою Фарнака та онукою Мітрідата, і таким чином утримував владу над Боспором. Повідомлений про це Агріппа послав проти нього Полемона, що царював у Понті, біля Каппадокії. Той уже не застав у живих Скрібонія, оскільки боспорці, дізнавшись про його виступ проти них, вже раніше вбили його, але коли вчинили Полемону опір з страху, що йому дістанеться царська влада над ними, він вступив з ними в бій. Однак незважаючи на здобуту в ньому перемогу, Полемон не міг примусити їх до покори до того часу, поки Агріппа не прибув до Синопу з наміром розпочати похід проти боспорців. Тоді вони склали зброю і здалися Полемону; Динамія ж вийшла за нього заміж, очевидно, не без схвалення Августа. З нагоди цих успіхів на честь Агріппи були проведено урочисті жертвопринесення, але тріумф, призначений йому сенатом, не відбувся. Бо він взагалі не відправив у сенат жодного повідомлення про свої дії. І наступні воєначальники, взявши цю його поведінку за зразок, також більше не надсилали офіційних повідомлень до народних зборів. Отже, його тріумф не відбувся. З цією причини – така, принаймні моя думка – надалі ніхто з рівних йому не отримував дозволу справити тріумф і задовольнялися вони лише тріумфальними прикрасам»

Варіант 2

Тестове завдання

1. Початок полювання на морського звіра на кримському узбережжі припадає на епоху
  - а) верхнього палеоліту
  - б) мезоліту
  - в) неоліту
  - г) енеоліту
2. Маркери кемі-обинської культури

а) розвинуте металургійне виробництво, кольорові розписи кам'яних скринь для небіжчиків, використання кромлехів у курганних похованнях, виготовлення округлих за формою горщиків, культ вогню

б) поховання небіжчиків у зрубках під курганним насипом, антропоморфні стели, культ Місяця, рясно декорована ліпна кераміка, поширення кістяних молоточкових булавок

в) кольорові розписи кам'яних скринь для небіжчиків, культ Сонця, антропоморфні стели, використання глиняних масок для померлих, виготовлення високих посудів із відігнутим вінчиком

г) використання глиняних масок для померлих, зведення погребальних алей, використання кромлехів у курганних похованнях, мотузкова орнаментация кераміки, культ води

3. Укажіть основну причину розселення скіфів у Криму

а) міграція до півострова під тиском інших кочових іраномовних народів

б) природні умови півострова придатні для відгінного скотарства

в) сусідство грецьких колоній для ведення торгівлі

г) поступовий перехід до осілого способу життя та землеробства

4. Бог-покровитель конярства в скіфському пантеоні богів – це

а) Папай

б) Таргітай

в) Тагімасад

г) Гойтосір

5. Племена сарматів, які найраніше з'явилися в Криму, – це

а) аорси

б) сіраки

в) язиги

г) роксолани

6. Скіфський цар, якому вдалося захопити більшість володінь Херсонесу в Криму, підпорядкувати своєму впливові скіфів Нижнього Подніпров'я та м. Ольвію, налагодити добрі відносини з Боспорським царством

- а) Атей
- б) Скопасіс
- в) Скілур
- г) Палак

7. Посадовці Херсонесу, які головували в міській раді, розробляли проекти постанов у раді та зібранні – це

- а) архонти
- б) проедри
- в) астиноми
- г) номофілаки

8. Обов'язкові частини міської забудови грецьких колоній у Криму:

- а) акрополь, агора, будинок суду, торговельні ряди, будівля магістратур, храми, театр, монетний двір, лазні
- б) акрополь, гімнасій, будівля магістратур, храми, цитадель, тарпани, стоя
- в) агора, будинок суду, торговельні ряди, будівля магістратур, храми, лазні
- г) гімнасій, цитадель, будинок суду, монетний двір, мавзолеї, дидактелійон

9. З'ясуйте що було притаманним боспорському суспільству часів правління династії Тиберіїв-Юліїв:

- а) поширення синкретичних вірувань і створення їхніми адептами релігійних союзів-фіасів, значний відсоток населення, яке перебувало на державній службі, низький рівень романізації населення, повільне поширення християнства, аграризація населення, низький відсоток рабів в структурі суспільства
- б) зростання кількості рабів та економічно залежного населення, значне поширення християнства серед незаможних верств, романізація містян, варваризація населення, загальне падіння рівню культури, еміграція в східні провінції Римської імперії
- в) аграризація населення, поширення синкретичних вірувань і створення їхніми адептами релігійних союзів-фіасів, зростання кількості рабів та економічно залежного населення, романізація містян, міграція за межі царства варварів, переселення на Боспор жителів дунайських провінцій Римської імперії

г) значне поширення християнства серед незаможних верств, переселення на Боспор жителів азіатських провінцій Римської імперії, низький рівень романізації населення, низький відсоток рабів в структурі суспільства, варваризація населення, криміналізація суспільства

10. Культ Геракла набув найбільшого поширення в

- а) Херсонесі
- б) Пантікапеї
- в) Керкенітиді
- г) Німфеї

Теоретичне завдання

Визначте специфіку кризи рабовласницького суспільства в Криму в епоху пізньої античності. Яку роль у цьому відіграло варварське вторгнення та ослаблення впливу Римської імперії?

Практичне завдання

Уважно прочитайте міф про Мітрідата. Аргументовано поясніть, що в ньому відповідає історичній правді, а що є художньою вигадкою

Мітрідат був одним з наймогутніших володарів древності. Він підкорив багато народів Сходу, завоював Херсонес, а потім велике Боспорське царство й встановив своє панування на Понті Евксинському.

Мітрідат був одним з найосвіченіших людей свого часу. Він знав двадцять дві мови і міг говорити з підвладними йому племенами, вершити суд над ними, не звертаючись до товмачів.

Мітрідат, як жоден із смертних, був міцно прив'язаним до життя. Він щоденно протягом багатьох років приймав отрутні ліки і так привчив свій організм, що коли захотів померти, смерть не прийшла до нього.

Але, як і кожен володар, Мітрідат був жорстоким, несправедливим і самовпевненим. Це і згубило його.

Народи, що перебували під владою Мітрідата не раз повставали проти Тирана і намагались звільнитися від нестерпного гноблення. А з іншого боку Мітрідатові весь час загрожував могутній Рим, який прагнув захопити такі прекрасні землі як Таврія і Колхіда. Не маючи підтримки з боку таврів, скіфів, сарматів та інших народів, Мітрідат зазнавав від римських легіонів поразки за поразкою.

Останнього, нищівного удару завдав Мітрідатові Римський полководець Помпей. Остаточно розгромлений, втративши своє військо, Мітрідат ледве втік і не встиг навіть забрати з собою свою хвору дочку Дріпетіну. Вона залишилася у фортеці Сингорії у євнуха Мінофіла, який лікував її від тяжкої хвороби.

Незабаром римляни підійшли до фортеці Сингорії і оточили її. Бачачи, що захисники фортеці збираються здаватися і що благородна дочка Мітрідата буде віддана на потіху жорстоким ворогам, Мінофіл одним ударом ножа вбив її, а другим покінчив з собою.

А тим часом Мітрідат, досягнувши Пантикапея, почав гарячково готуватися до нової битви з римлянами. Він вирішив боротися до останнього.

Та важко було старому, пораненому вовкові самому відбитися від зграї шакалів. Зрозумів Мітрідат, що воєначальники його не надійні, що друзі від нього відсахнулися і що довіритися нікому не можна.

Зібравши нове військо, Мітрідат звернувся до свого сина Фарнака:

– Сину мій, на тебе одного надія. Бери військо й іди на ворога. Тобі доручаю я мою долю і долю моєї держави. Іди ж і повертайся з перемогою.

Не знав старий полководець, що син його теж не задоволений ним і давно думає про зраду. Вирішивши, що слушний час настав, Фарнак не повів військо назустріч римлянам, а повернув його проти батька. В містах Боспора, у Херсонесі спалахнуло повстання, на бік повсталих перейшло багато воєначальників.

Великим гнівом запалав Мітрідат, коли почув про це. Не пам'ятаючи себе, не вірячи більше нікому і нічому, він стратив кількох своїх вірних друзів і разом з ними сина Ексипода.

Потім він наказав заперти всі ворота фортеці, а сам піднявся на високу фортечну стіну і почав умовляти Фарнака:

– Опам'ятайся, сину мій! Подумай, що ти робиш!

Та невблаганний був Фарнак, і Мітрідат з гнівом продовжував:

– Що ж, хай збудеться те, чого ти бажаєш: я помру... Але перед смертю своєю я проклинаю тебе...

Мітрідат швидко зійшов з фортечної стіни і зачинився в палаці. Він зібрав усіх своїх дружин, наложниць, дочок, наповнив келих отруйним вином і наказав:

– Пийте за перемогу!

Потім він переодягнувся в одяг простого воїна і сам випив отруту...

Але марно чекав смерті колись могутній цар. Вона не приходила. Навіть смерть перестала коритися йому.

– О, прокляття! – вигукнув Мітрідат і згадав, що він не вразливий для отрути і що йому не вдасться непомітно розпрощатися з життям. Тоді він вибіг з палацу, гукнув одного з тих воїнів, які вже прорвалися у фортецю, і підставив під ніж своє горло.

Так помер Мітрідат, і відтоді гора на Керченському півострові носить його ім'я.

Тема 2. Крим у період Середньовіччя

Варіант 1

Тестове завдання

1. Боспорське царство увійшло до складу Візантійської імперії в період правління імператора:

- а) Зенона
- б) Анастасія I
- в) Юстина I

г) Юстиніана I

2. Обов'язки візантійський чиновників – хартуларіїв, VI–VII ст.:

а) очолювали міське самоврядування, скликали народне ополчення, здійснювали поліцейські функції, збирали десятину на потребу церкви, розподіляли зернові субвенції між громадами, стежили за надходженнями податків і церковним управлінням, збирали данину для виплати хазарським резидентам

б) стежили за надходженнями податків і церковним управлінням, збирали данину для виплати хазарським резидентам, контролювали дії судових інстанцій, збирали мито з купців, розподіляли державне замовлення серед ремісників, організовували будівництво фортечних укріплень, стежили за дотриманням державної монополії на добичу солі

в) керували окремими частинами дукату, здійснювали поліцейські функції, контролювали дії судових інстанцій, проводили публічні судові засідання у присутності засідателів, приймали апеляції нижчих судів, стежили за надходженнями податків і церковним управлінням, організовували єпископські вибори

г) керували окремими частинами дукату, стежили за дотриманням державної монополії на добичу солі, розподіляли зернові субвенції між громадами, розподіляли державне замовлення серед ремісників, організовували єпископські вибори, скликали народне ополчення, здійснювали поліцейські функції

3. Носії салтово-маяцької культури в Криму – це

а) хозари та алани

б) хозари та болгари

в) болгари та мадяри

г) алани та болгари

4. Духовний лідер іконошанувальників у Криму в другій половині VIII ст. – це

а) Мартин Римський

б) Стефан Сурозький

в) Капітон Херсонський

г) Іоанн Готський

5. Тмутараканське князівство утворилося в роки правління великого князя Русі

- а) Святослава
- б) Володимира
- в) Ярослава
- г) Ізяслава

6. Укажіть причини поступової втрати економічної потужності Херсоном у XI–XIII ст.:

- а) торгова конкуренція з боку Судака, згорання торгівлі з Руссю, варваризація населення міста, аридизація клімату, епідемії чуми та холери
- б) ліквідація Херсонської феми, торгова конкуренція з боку Судака, посилення економічної самостійності сіл та міст Кримської Готії, згорання торгівлі з Руссю, військова небезпека
- в) виснаження запасів солі в місцях солеваріння в Західному Криму, епідемії чуми та холери, військова небезпека, посилення економічної самостійності сіл та міст Кримської Готії, масштабні мобілізаційні заходи на потреби візантійського війська
- г) виснаження запасів солі в місцях солеваріння в Західному Криму, ліквідація Херсонської феми, ліквідація самоврядування міста, варваризація населення міста, згорання торгівлі з Руссю

7. Печерне місто, яке в XV–XVI ст. слугувало резиденцією претендента на ханський престол – це

- а) Мангуп
- б) Ескі-Кермен
- в) Тепе-Кермен
- г) Чуфут-Кале

8. Чиновник Князівства Феодоро – очільник міської міліції, в повноваження якого входили також організація караульної служби та догляд за фортечними укріпленнями

- а) екатонтарх
- б) топарх

в) севаст

г) демогеронт

9. Причиною поширення найжахливішої епідемії чуми в Європі в 1340–1350-х роках стало:

а) привезення до Італії пошесті венеціанськими моряками, зараженими чумою від східних купців у Криму

б) зараження чумою херсонських рибалок, які рознесли заразу по берегах Чорного моря

в) інфікування в Криму чумною паличкою дрібної рогатої худоби – предмету торгівлі італійських купців

г) свідоме інфікування жителів Кафи ординцями з метою здобуття міста – вихідці з нього рознесли моровицю по континенту

10. Найбільша етнічна група міського населення Кафи у XV ст. – це

а) італійці

б) євреї

в) вірмени

г) греки

Теоретичне завдання

Поміркуйте над питанням чому саме Генуезька республіка з-поміж інших італійських республік в другій половині XIV ст. дістала виключне право на колонізацію та торгівлю в Чорному морі. Що сприяло просуванню економічних інтересів в Криму?

Практичне завдання

Уважно прочитайте листи опального римського папи Мартина I, відправленого у заслання в Херсон 655 року. З'ясуйте, в якому стані він побачив стан міста в цей час. Що вказувало на кризові явища в житті Херсонського дукати? Укажіть із чим, на вашу думку, вони були пов'язані. Чим продиктоване шорстке ставлення місцевого населення до римського вигнанця?

Лист XVI

Сповіщаємо споріднену Вашу милість, брате й пане, що після того, як ми вирушили від [місця], іменованого Єрон, з Константинополя, пливучи в святу п'яту ферію Трапези Господньої, ми минули Фарос і, проходячи повз різні місця, в травневі іди прибули до Херсона. Отже, листоноша, який вручає Вам цей лист, через 30 днів після нас прибув до Херсона з області Візантія. І зраділи ми його приходу, вважаючи, що кошти, надіслані нам з Італії, які з його приїздом мали полегшити нашу долю, перебувають вже на цій землі. Але коли спитали, то довідалися в нього, що нічого він не привіз сюди з Італії, і здивувався я і навіть за те прославив Бога, що він як йому відомо розподіляє нещастя наші; особливо оскільки голод і потреба в цій землі такі, що хліб у ній тільки згадується за назвою, проте його зовсім не бачать. Тому, якщо нам не надішлють кошти з цієї країни або з області Понту, жити тут ми зовсім не зможемо. Бо дух бадьорий, тіло ж немічне, як ти й сам знаєш. Адже в цій країні неможливо ні за яку ціну знайти у забезпечення собі хоча б помірне харчування. Тому, якщо, як сказано, сюди будуть надіслані звідти хліб і вино чи оливкова олія та інше, поспішай, якнайшвидше, переслати все це нам. Бо я вважаю, що не зробив нічого такого поганого тамтешнім священнослужителям, а також тим [людям], котрі перебувають у тій церкві, щоб вони настільки зневажили веління Господа: адже головне, що коли апостол писав філіп'янам, завдяки їм за те, що і раз, і два вони надсилали на потребу йому Фессалоніку, то додав: "Я отримав усе і надмірну". Якщо вже чужинців там, тобто в Римі, так напучує Святий Петр, то що ж говорити про нас, які є його власними рабами, служили йому, принаймні, і досі перебувають у подібному вигнанні та [частині] скорботи? Я все ж повідомив Вашу милість про деякі речі, які повинні бути там куплені; і прошу, щоб звичайним чином, як сам розумієш, ти подбав би про їх придбання і відправлення нам заради багатьох наших потреб і численних недуг.

Лист XVII

Маємо єдине бажання: завжди втішати своїми посланнями Вашу милість і рятувати Вас від хвилювання, яке Ви [зазнаєте] через нас: разом з Вами і всіх

священнослужителів і братів наших, котрі, заради Господа, піклуються про нас. Ось і зараз пишу Вам про те, що утискає нас. Говорю правду, в ім'я Христа, Бога нашого. Бо, віддалені від будь-якої земної метушні і звільнені від наших гріхів, нині ми позбавлені й самого життя. Адже ті, хто живе в цій області, всі є язичниками, і язичницькі звичаї сприйняли ті, які відомі як ті, хто живуть тут; вони не мають зовсім ніякої людяності, якою природа людей навіть серед самих варварів постійно виявляє в співчутті, що нерідко [проявляється] ними. Адже знає Бог, що якби не судна, що приходять з меж Романії, як її називають ті, що тут живуть, іменуючи, отже, країну греків Понтійською землею... Так от, жодного разу не зміг би купити хліба, що походить з цієї країни, хоч на тремісії, так само, як і інших продуктів якогось роду, якби, повторюю, не з суден, які зрідка заходять сюди, щоб піти з вантажем солі. Так ми могли купувати три або чотири модії за номісму аж до нинішнього місяця вересня. Але досі ми не змогли купити [зерна] з нового врожаю інакше, ніж за номісму чотири модії, бо вони начисто забули про моє нещастя, і, як я розумію, не хочуть знати, чи я на землі, чи немає мене. Багато дивуюся тим, які перебувають у церкві Святого апостола Петра, бо вони піклуються про тіло і про тіло своє настільки більше, ніж про нашу до них любов, що кинули нас без піклування. Принаймні – щодо тілесної потреби та щоденного забезпечення... Ну навіть якщо церква Святого Петра не має золота, то хліба і вина та інших необхідних припасів вона, з Божої милості, не позбавлена, щоб не подбати хоча б про помірне харчування. Яке, ти думаєш, ми представимо свідчення перед судом Христа про всіх людей, які нас звинувачували і втратили розум, які створені з одного й того ж грудка праху? Що за жах обрушився на людей, змусивши їх не виконувати веління Бога, чи страх, де там і немає страху? Чи поширюють на нас гоніння духи зла? Чи я виявив себе ворогом усілякого благополуччя церкви та її противником? Істинно, нехай Бог, який бажає всім врятуватися й прийти до розуміння істини за посередництвом Святого Петра, утвердить серця їх у православної вірі і зміцнить проти будь-якої єретичної і ворожої нашої церкви особистості і збереже непохитними, особливо пастиря-очільника її, щоб ніде не

оступившись, не відхилившись і не залишивши того, що вони письмово засвідчили перед Богом і його святими ангелами, [усі] вони, аж до якогось [самого з них] нікчемного, разом з моєю приниженістю отримали б корону справедливої віри православної з рук Господа та Спасителя нашого Ісуса Христа! Про тлінне ж тіло моє подбає і сам Господь, як завгодно буде йому розпорядитися, і в невпинних муках, і в незначній втісі. Бо Господь близький, і чого я турбуюся? Звичайно, я сподіваюся на його милосердя в тому, що негайно завершить мій шлях, який він написав. Нехай живуть у Господі [всі] Ваші та всі, хто з любові до Бога співчуває моїм кайданам. Хай захистить Вас Всевишній Бог потужною рукою від усякого покарання і врятує у царстві своєму!

Варіант 2

Тестове завдання

1. Назва інституту влади в ранньосередньовічному Херсоні, на який покладался збір податків і мита:

- а) дукат
- б) архонат
- в) вікаріат
- г) полісма

2. Основний тип візантійських храмів у Криму періоду раннього середньовіччя – це

- а) базиліка
- б) хрестово-банний храм
- в) хрестовинні храми
- г) центричні храми

3. Що передбачав візантійсько-хозарський кондомініум у VII–IX ст.?

а) перебування в центрах районів представників як візантійської, так і хозарської влади, розміщення в Боспорі, Херсонесі й Судаку хозарських залог, виплата данини хозарам, карбування в Криму хозарської монети, базування хозарського

флоту у берегів півострова, вільне використання каганатом візантійських портів для своїх потреб

б) двовладдя каганату й імперії над територію Боспору та Дорі, перебування в центрах районів представників як візантійської, так і хозарської влади, розміщення в Боспорі, Херсонесі й Судаку хозарських залог, збереження візантійського підданства населення Південного Криму, базування хозарського флоту у берегів півострова, збереження візантійської системи фіску

в) збереження візантійського підданства населення Південного Криму, карбування в Криму хозарської монети, встановлення торгово-митних привілеїв для підданих каганату, демілітаризація низки районів, поширення юдейства на території Дорі, постачання продовольства в Хозарію з Візантії

г) двовладдя каганату й імперії над територію Боспору та Дорі, повернення містам самоврядування, перебування в центрах районів представників як візантійської, так і хозарської влади, демілітаризація низки районів, встановлення торгово-митних привілеїв для підданих каганату, виплата данини хозарам

4. Приводом до антихозарського повстання в Дорі у 787 р. стало:

а) посилення податкового утиску з боку хозар

б) нацьковування місцевого населення з боку резидентів візантійської влади

в) розміщення в Мангупі хозарської залози

г) антихозарські проповіді єпископа Іоанна Готського

5. Правляча династія в Тмутараканському князівстві в другій половині XI – у XII ст. – це

а) Святославичі

б) Мстиславичі

в) Ростиславичі

г) Мономаховичі

6. Укажіть що було притаманним для розвитку Херсону в IX–X ст.:

а) розширення самоврядування міста, збереження виноградарства в якості провідної галузі господарства, варваризація населення міста, епідемії чуми та холери, активізація торгівлі з кочівниками Північного Причорномор'я

б) організація Херсонської феми й підвищення адміністративного статусу міста, ліквідація самоврядування міста, відновлення карбування монети та піднесення економічної активності населення, активізація торгівлі з кочівниками Північного Причорномор'я, зростання в господарстві містян значення рибальства та соляного промислу

в) встановлення візантійсько-хозарського кондомініуму над містом та його округою, ліквідація самоврядування міста, припинення карбування монети, зростання в господарстві містян значення рибальства та соляного промислу, варваризація населення міста

г) ліквідація Херсонської феми, розширення самоврядування міста, припинення карбування монети, епідемії чуми та холери, часті повстання проти візантійської влади

7. Після IV Хрестового походу Херсон і Боспор опинився в складі

а) Нікейської імперії

б) Трапезундської імперії

в) Латинської імперії

г) князівства Феодоро

8. Основний військовий противник Князівства Феодоро в першій половині XV ст. – це

а) Золота Орда

б) Османська імперія

в) Кримське ханство

г) Генуезька республіка

9. З'ясуйте, що було притаманним для розвитку Кафи в другій половині XIV – у XV ст.:

а) широке самоврядування для всіх національних громад міста, поступова втрата містом провідної ролі в торгівлі через піднесення Солдаї (Судака), карбування

власної монети, данницька залежність від Золотої Орди, жорстке придушення виступів міської бідноти

б) перетворення на центр работоргівлі в Криму, данницька залежність від Золотої Орди, закріплення за містом статусу центру всіх генуезьких колоній на Чорному морі, перетворення міста на центр ренесансної культури півострова, фінансові інвестиції Генуезької республіки

в) перетворення міста на центр ренесансної культури півострова, розширення території та зростання населення міста, здобуття незалежності Кафи від Генуї, поступова ісламізація населення міста, жорстке придушення виступів міської бідноти

г) багатоетнічний склад населення, перетворення на центр работоргівлі в Криму, розширення території та зростання населення міста, карбування власної монети, закріплення за містом статусу центру всіх генуезьких колоній на Чорному морі

10. Орган влади Кафи, в обов'язки якого входило загальне спостереження за торгівлею, керівництво поліцією, побудовою та ремонтом фортечних мурів, міський благоустрій, водопостачання

а) офіція торгівлі

б) офіція св. Антонія

в) офіція провізорів

г) рада анціанів

Теоретичне завдання

Поміркуйте над питанням чому саме Генуезька республіка з-поміж інших італійських республік в другій половині XIV ст. дістала виключне право на колонізацію та торгівлю в Чорному морі. Що сприяло просуванню економічних інтересів в Криму?

Практичне завдання

З'ясуйте які події описані в цьому листі. Які особи фігурують у ньому й якою була їхня роль в указаній історії? Чому розгром експедиційного корпусу став

можливим і хто в цьому відіграв визначну роль? Якими були наслідки цих подій?
Як сучасник оцінює ризику?

1434 дня 20 липня, в Пере

Пан Матео Ломелліно.

Дорогий пане, я писав до вас різними шляхами для відповіді вам, як шляхом через Хіос, так і з інших місць, останнє з усіх [листів надіслано] суходільним шляхом через Амбросіо де Казанова, і все раніше сказане підтверджую; між іншим ви повідомлені [голубиною поштою?] про похід наш і про перемогу, здобуту під Чембало, прекрасною та швидкою. І сподівалися на втіху для всіх від описаного військового походу, і особливо тим схід засмучений, що названа армія збирається до Генуї і колись піде, оскільки, коли прийшли в Кафу, дець, 19 червня або близько того, були різні думки: перше, що капітан повинен йти зі своїми військовими силами, щоб захопити Солхат, і друге, про що слід написати, радники, патрони кораблів і галер заперечували, не підкоряючись цьому корисному підприємству, але при загальному схваленні від городян вирішили взяти в цьому участь, Так що вийшли з Кафи близько 10000 чоловік, маючи при собі близько 700 возів і тисячі три або близько того наших, що не коряться наказу і без ладу і порядку [йдучих], і коли опинилися поблизу Солхата, побачили 30 або біля того татарських вершників, і без зволікання наші кинулися тікати...; побачивши таке, татари зробили натиск, так що татари змусили всі наші порядки до втечі і захопили з наших понад 2000, і понад того захопили вози з озброєнням, з яких 2000 відсутніх, як вважають, більшість мертва, а частина в Татарії, в Солхаті тоді, як чули, був не стільки безлад, а скоріше сум'яття, пишуть деякі, що ведуть переговори з тими з Солхата, в якому знаходяться наші та зброя, і яким вірю, що не обманювали; що потім зробило назване військо, не обізнане, але писали, що слід йти в Чембало для відновлення інших справ з тим Олексієм з Феодоро і потім минули Трапезунд, не зупиняючись у ньому; надалі слід припускати різне, всі тутешні перебувають невтішні і сумні, від такого сум'яття побоювалися й мати втрати, які понесли, і про інше,

коли капітан звідси відступив [у боротьбі] з цим імператором, у наших справах [не] стало ніякого порядку, оскільки надалі завжди вам писатиму звідси. Цей імператор – людина непослідовна і гірша, ніж найгірші наші вороги, через які в обумовленому випадку Подеста можуть відправляти вісників і посилати звістки з поштовими птахами [avisare] до їхнього панування, коли передбачається необхідність, не без надії, що після повернення капітан не залишить без допомоги справи наші, оскільки інакше стане погано, про що прошу і чого чекаю в міру можливості. Описаний наш військовий похід міг принаймні мати велику перемогу без меча, оскільки, після приходу в Кафу, ці з Солхата прийшли з білим папером, шанобливо просили миру і надали близько 2000 і більше заручників і багато іншого, що наші відхилили, і так із тим прийшли ті посольства з Трапезунда, подібним чином відправлені в Кафу послали їх для здійснення всього, що наказано, і так були всі можливості, якби ми побажали, але фортуна наша або гріхи наші не дозволили. Пан Пій зволили нас втішити, щодо іншого, про те, що станеться далі, через інших дізнається Нічого іншого [не благаючий], як вашого спасіння у Христі
Ваш Нікола де Порта

Тема 3. Кримське ханство та османська експансія в Криму

Варіант 1

Тестове завдання

1. Основу етногенезу кримсько-татарського народу склали:

- а) монголи
- б) готи
- в) половці
- г) турки-сельджуки

2. Кочів'я беїв Аргинів розташовувалися:

- а) від Перекопу до Азовського моря
- б) в районі Солхату
- в) в центрі Криму

г) поблизу Кирк-Ор

3. Представники найвпливовіших родів, які брали участь у виборі хана – це

а) ефенді

б) кадї

в) сераскери

г) дерт-карачі

4. Назва землеволодіння аристократичних родів:

а) бейлік

б) калгалик

в) міріє

г) ходжалик

5. Основні статті експорту Криму до Туреччини в XVII–XVIII ст.:

а) хліб, шкіри, мед, худоба, зброя

б) хліб, мед, глина, сіль, раби

в) хліб, сіль, вапняк, риба, мідні вироби

г) хліб, раби, шкіри, тканини, коні

6. Назва адміністративно-територіальної одиниці Османської імперії на території Кримського півострова:

а) Кафінський сайлет

б) Кафінський санджак

в) Кримський пашалик

г) Газарський кадилик

7. Жалування нового хана знаками влади від султана на ознаку визнання державницьких прав правителя ханату – це

а) хіротонісання

б) інкорпорація

в) елекція

г) інвеститура

8. Укажіть що було притаманним періодові правління Девлет I Герая:

а) початок військового тиснення на Велике князівство Литовське, перенесення столиці з Кирк-Ору до Бахчисарая, запровадження титулу нуреддіна, поширення юрисдикції ханату на землі Північного Кавказу, введення практики міждержавних угод-шертей

б) організація боротьби за незалежність від Османської імперії, запровадження титулу нуреддіна, військова активність проти Московського царства, підкорення Кабарди, установлення дружніх контактів із запорожцями

в) військова активність проти Московського царства, підкорення Кабарди, ведення військових дій проти Запорозької Січі, розгорнення боротьби за відновлення Казанського й Астраханського ханств, початок стягування данини з Московії

г) установлення дружніх контактів із запорожцями, початок стягування данини з Московії, поширення юрисдикції ханату на землі Північного Кавказу, перенесення столиці з Кирк-Ору до Бахчисарая, участь у військових походах проти Персії

9. Назвіть прізвища російських воєначальників, які брали участь у наступальних операціях в Криму під час російсько-турецької війни 1735–1739 рр.:

а) П. Румянцев, В. Долгоруков, М. Леонт'єв, П. Лассі

б) П. Салтиков, П. Лассі, Б. К. Мініх, С. Апраксін

в) О. Меншиков, Б. Шереметев, В. Фермор, М. Леонт'єв

г) М. Леонт'єв, Б. К. Мініх, П. Лассі, Г. Дуглас

10. У чому полягала сутність податкової реформи Шагін Герая?

а) запровадження непрямих податків на добичу солі, вирощування тютюну та продаж гасу

б) заміна фіксованих податків прогресивним оподаткуванням

в) ліквідація податкових пільг для духовенства й аристократії

г) зрівняння в сплаті податків мусульман і райя

Теоретичне завдання

Поміркуйте над питанням чому для Кримського ханства було важливим здійснювати грабіжницькі походи на терени сусідніх християнських держав і на Північний Кавказ. Наскільки економіка півострова залежала від притоку військових трофеїв? Як військова експансія впливала на татарський соціум і політичну стабільність всередині ханату?

Практичне завдання

Уважно прочитайте маніфест Катерини II про ліквідацію Кримського ханства (оригінальною мовою документу). Установіть наскільки в ньому правдиво описана ситуація, що склалася в ханаті. Чи мали місце маніпуляції суспільною свідомістю кримських татар? Які події описані в маніфесті? Що навмисно було упущене в ньому аби не дратувати підданих хана?

8 апреля 1783 года

В прошедшую с Портою Оттоманскою войну, когда силы и победы оружия Нашего давали Нам полное право оставить в пользу Нашу Крым, в руках Наших бывший, Мы сим и другими пространными завоеваниями жертвовали тогда возобновлению доброго согласия и дружбы с Портою Оттоманскою, преобразив на тот конец народы Татарские в область вольную и независимую, чтоб удалить навсегда случаи и способы к распрям и остуде, происходившим часто между Россией и Портою в прежнем Татар состоянии. Не достигли Мы однако ж в пределах той части Империи Нашей тишины и безопасности, кои должны были быть плодами сего постановления. Татара, преклоняясь на чужие внушения, тотчас стали действовать вопреки собственному благу, от Нас им дарованному.

Избранный ими в таковой перемене бытия их самовластный Хан был вытеснен из места и отчизны пришлецом, который готовился возвратит их под иго прежнего господства. Часть из них слепо к нему прилеплась, другая не была в силах противоборствовать. В таковых обстоятельствах принуждены Мы были для сохранения целости здания, Нами воздвигнутого, одного из лучших

Наших от войны приобретения, принять благонамеренных Татар в Наше покровительство, доставив им свободу избрать себе на место Сагиб-Гирея другого законного Хана и установить его правление: для сего нужно было привести военные силы Наши в движение, отрядить из них в самое суровое время знатный корпус в Крым, содержать его там долго, и, наконец, действовать против мятежников силой оружия; от чего едва не возгорелась с Портою Оттоманскою новая война, как то у всех в свежей памяти. Благодарение Всевышнему! Миновала тогда сия гроза признанием со стороны Порты законного и самовластного Хана в лице Шагин-Гирея. Произведение сего перелома обошлось Империи Нашей не дешево; но Мы, по крайней мере, чаяли, что оное наградится будущю от соседства безопасностью. Время да и короткое воспрекословило, однако ж, на деле сему предположению.

Поднявшийся в прошлом году новый мятеж, коего истинные начала от Нас не скрыты, принудил Нас опять к полному вооружению и к новому отряду войск наших в Крым и на Кубанскую сторону, кои там доньне остаются: ибо без них не могли бы существовать мир, тишина и устройство посреди Татар, когда деятельное многих лет испытание всячески уже доказывает, что как прежнее их подчинение Порте было поводом к остуде и распрям между обеими Державами, так и преобразование их в вольную область, при неспособности их ко вкушению плодов таковой свободы, служит ко всегдашним для Нас беспокойствам, убыткам и утруждению войск наших.

Свету известно, что имев со стороны Нашей столь справедливые причины не один раз вводить войска Наши в Татарскую область, доколе интересы Государства Нашего могли согласовать с надеждою лучшего, не присвоили Мы там себе начальства, ниже отомстили или наказали Татар, действовавших неприятельски против воинства Нашего, поборствовавшего по благонамеренным в утушение вредных волнований.

Но ныне, когда с одной стороны приемлем в уважение употребленные до сего времени на Татар и для Татар знатные издержки, простирающиеся по верному исчислению за двенадцать миллионов рублей, не включая тут потерю

людей, которая выше всякой денежной оценки; с другой же, когда известно Нам учинилось, что Порты Оттоманская начинает исправлять верховную власть на землях Татарских, и именно: на острове Тамане, где чиновник ее, с войском прибывший, присланному к нему от Шагин-Гирея Хана с вопрошением о причине его прибытия, публично голову отрубить велел и жителей тамошних объявил Турецкими подданными; то поступком сей уничтожает прежние Наши взаимные обязательства о вольности и независимости Татарских народов; удостоверяет Нас в явном, что предположение Наше при заключении мира, сделав Татар независимыми, не довлеет к тому, чтоб чрез сие исторгнуть все поводы к распрям, за Татар произойти могущие, и поставляет Нас во все те права, кои победами Нашими в последнюю войну приобретены были и существовали в полной мере до заключения мира; и для того, по долгу предлежащего Нам попечения о благе и величии отечества, стараясь пользу и безопасность его утвердить, как равно полагая средством навсегда отдаляющим неприятные причины, возмущающие вечный мир между Империями Всероссийскою и Оттоманскою заключенный, который Мы навсегда сохранить искренно желаем, не меньше же и в замену и удовлетворение убытков наших решились Мы взять под державу Нашу полуостров Крымский, остров Таман и всю Кубанскую сторону.

Возвещая жителям тех мест силою сего Нашего Императорского манифеста таковую бытия их перемену, обещаем свято и непоколебимо за Себя и Преемников Престола Нашего содержать их наравне с природными нашими подданными, охранять и защищать их лица, имущество, храмы и природную веру, коей свободное отправление со всеми законными обрядами пребудет неприкосновенно; и дозволить напоследок каждому из них состоянию все те правости и преимущества, каковыми таковое в России пользуется; напротив чего от благодарности новых наших подданных требуем и ожидаем Мы, что они в счастливом своем превращении из мятежа и неустройства в мир, тишину и порядок законный потщатся верностью, усердием и благонаравием

уподобиться древним Нашим подданным и заслуживать наравне с ними Монаршую Нашу милость и щедроту.

Варіант 2

Тестове завдання

1. Етнічна група південнобережних кримських татар – це

- а) ногайці
- б) єдичкульці
- в) орта юлак
- г) яли-бойлу

2. Кочів'я беїв Мансурів розташовувалися:

- а) у Західному Криму
- б) у Північному Криму
- в) на Керченському півострові
- г) у Центральному Криму

3. Символи влади кримського хана:

- а) бунчак, велика й мала печатки, капелюх із соргучем, барабан
- б) санджак-шеріф, капелюх із соргучем, соболина шуба, пернач
- в) тарак-тамга, бунчак, шабля, соболина шуба
- г) тугра, тарак-тамга, велика й мала печатки, санджак-шеріф

4. Подушна подать в Кримському ханстві – це

- а) салик
- б) тартнак
- в) курут
- г) кісмет

5. Столиці Кримського ханату:

- а) Солхат, Кафа, Бахчисарай
- б) Солхат, Кирк-Ор, Бахчисарай
- в) Кирк-Ор, Гезлев, Бахчисарай
- г) Карасубазар, Ор-Капі, Бахчисарай

6. Організатор найруйнівніших походів запорожців у Крим – це

а) Михайло Дорошенко

б) Іван Сірко

в) Петро Сагайдачний

г) Самійло Кішка

7. Рішуча битва кримської кампанії російської армії 1737 року відбулася при

а) Ор-Капі

б) Бахчисараї

в) Карасубазарі

г) Салгірі

8. Лідер протурецької партії кримської знаті в 1770-ті роки – це

а) Шагін Герай

б) Сахіб Герай

в) Девлет Герай

г) Селім Герай

9. Укажіть основну сутність військової реформи Шагін Герая:

а) створення родів військ – кавалерії, піхоти, артилерії, флоту

б) заміна феодального ополчення армією найманців

в) підпорядкування загонів беїв і мурз генералітетові

г) запровадження рекрутської повинності

10. Район розселення кримських християн на території Російської імперії – це

а) північне узбережжя Азовського моря у нижній течії р. Кальміус

б) північне узбережжя Азовського моря між Феотовою та Бердянською косами

в) пониззя Дніпра в районі Олешек

г) північне узбережжя Таганрозької затоки

Теоретичне завдання

Схарактеризуйте структуру економіки Кримського ханства. Виокреміть основні господарські заняття населення, їх районування на півострові, особливості організації внутрішньої та зовнішньої торгівлі. Укажіть слабкі сторони

господарського механізму Кримського ханства. Що робило економіку кримсько-татарської держави вразливою?

Практичне завдання

Уважно прочитайте уривок із «Записки про Малу Татарію» (1755) французького дипломата Шарля де Пейсонеля (1700–1757). Установіть що було типовим для феодалізму в системі землекористування ханату, а що суттєво вирізнялося від інших феодальних держав. Чим аргументований публічно-правовий характер влади кримсько-татарської аристократії? Поміркуйте, наскільки архаїчною як для XVIII ст. виглядала феодальна система ханства на мапі тодішньої Європи.

Про поділ земель у Криму та про феодальні (помісні) закони

Поділ земель та помісні закони в Криму майже такі самі, що й у Франції на початку монархії. Усі землі у Криму розділені на маєтки, що належать дворянам; або прикріплені до посад, або у вигляді надбання простолюдинів, різночинців. Певна кількість маєтків і сіл утворює кадилик чи повіт. Налічують на півострові сорок вісім кадиликів, між якими кадиліки – Єнікале, Кафи, Судага, і Манкупа залежать від великого повелителя (тур. султана).

Дворянські маєтки – всі передаються у спадок і незалежні інших маєтків, навіть від держави; хан не отримує жодних податей, ні щорічного мита Криму, навіть подушної податі з євреїв і християн – тільки тоді коли він йде на війну, кожен кадилик зобов'язаний доставити йому тисячу пістрів бешеліка, візок, запряжений двома кіньми і навантажений сухарями та зерном (просом) на його вибір. Хани вимагали раніше одного баранця з кожного будинку. Це право (подати) називалося токай і було дуже значним. Бенглі-Герай-хан, ненависний у Криму за його скнарість і за жорстокість, яку він застосував проти учасників повстання, піднятого Хаджі-Ширін-беєм, захотів повернути назад любов народу і вирішив звільнити їх від цього обов'язку. Каплан-Герай-хан частково відновив її, але він задовольнився одним баранчиком з мечеті, його наступники, царюючого хана включно, зовсім відмовилися від цієї податі.

Арслан-Герай-хан, який перебуває в даний час на троні, стягував її протягом двох років підряд так само, як і Каплан-Герай, але потім він остаточно відмовився від неї і тепер можна вважати її знищеною.

Дворянин, володар маєтків, змушує обробляти свої землі рабів; він продає їх або віддає їх своїм слугам (васалам) або вільновідпущеним: васал зобов'язаний платити йому десятину із зерна та меду та подати в п'ять юлів зі ста голів стада; тварини вільні від будь-яких податей. Пан отримує, крім того, щорічну подушну податі з усіх васалів – євреїв і християн, якщо ця податі не закріплена за чимось саном чи посадою. Цей податок дуже помірний, він дорівнює лише двадцяти п'яти бішеликам з душі, що дорівнюють приблизно десяти су наших грошей. Усі володарі мають право панщини над своїми васалами; ця панщина відбувається чи у вигляді робочої сили, чи знаряддями, чи кіньми, чи візками, перевозом. Розмір панщини, стягуваної з вільної людини, визначається у міру земельної повинності; панщина вільновідпущених – довільна та залежить від волі власника; якщо вільновідпущений або його батьки були відпущені на волю власником або кимось із його предків і якщо він того ж роду тоді розмір панщини вільновідпущеного встановлюється на тій самій підставі, що й для вільних людей. Власник отримує у спадок все майно своїх васалів, що вмирають без спадкоємців, на сьомому ступені спорідненості, так само, як і хан успадковує мурзам.

Усі дворяни п'яти великих родів мають право призначення кадї, або судді в усіх кадиликах, їм підвладних, за допомогою жалуваних грамот казі-аскера.

У Криму є багато маєтків, прикріплених до посад чи чинів, всі доходи яких належать тому, хто їх займає; він отримує з них десятину і подушну податі і користується весь час, поки залишається на службі, такими ж правами і такими ж привілеями, начебто маєток належав йому, насправді.

Є третій рід земель, який можна розглядати як володіння простого народу, різночинців, – це землі тшелебі. Тшелебі – це простолюдини, яким розбагатіли (вислужилися), яким хан дарує якусь необроблену землю, з умовою обробити її і заснувати там села. Цей вид володінь знаходиться у прямій залежності від

хана: він отримує з них десятину та інші податі. Ці землі не мають ніяких прерогатив дворянських маєтків; тишелебі не мають жодних прав над своїми васалами, що залежать повністю від Хана; вони не успадковують майно, як мурзи, після своїх васалів, які вмирають без спадкоємців на їхніх землях.

Тема 4. Крим під владою Російської імперії

Варіант 1

Тестове завдання

1. Таврійська область була утворена в

- а) 1783 році
- б) 1784 році
- в) 1796 році
- г) 1802 році

2. Оберіть правильний варіант соціально-економічних причин еміграції кримських татар в імперський період

- а) зміна ринків реалізації аграрної продукції, процеси урбанізації, перспектива заведення фермерських господарств в Новому Світі, неефективність екстенсивних форм господарювання, індустріалізація Османської імперії й створення на її підприємствах привабливих умов для робочих рук
- б) експлуатація татарськими беями й мурзами татар-селян, руйнація громади, малоземелля, зростання орендної плати за користування землею в пореформений період, зміна ринків реалізації аграрної продукції
- в) індустріалізація Османської імперії й створення на її підприємствах привабливих умов для робочих рук, малоземелля, зростання орендної плати за користування землею в пореформений період, недоступність землі на ринку нерухомості, неможливість отримання середньої й професійної освіти тюркськими мовами
- г) процеси урбанізації, неможливість отримання середньої й професійної освіти тюркськими мовами, руйнація громади, неефективність екстенсивних форм господарювання, утиски татар в свободі економічної діяльності

3. Основні форми земельної власті в Таврійській губернії, що замінили традиційні форми часів Кримського ханства, – це

- а) державна і приватна дворянська землі
- б) державна, приватна й церковна землі
- в) державна, приватна, муніципальна землі
- г) державна, приватна й громадські землі

4. Основна причина Севастопольського чумного бунту 1830 року – це

- а) карантинні обмеження містян і зловживання з боку адміністрації
- б) поширення інфекції й відсутність адекватних заходів протидії пошесті
- в) навмисне ненадання медичної допомоги інфікованим
- г) відсутність засобів до існування, безробіття

5. «Похід у Таврію за волею» українських селян відбувся в:

- а) 1856 році
- б) 1858 році
- в) 1860 році
- г) 1863 році

6. Основна технічна сільськогосподарська культура Крим в пореформений період – це

- а) тютюн
- б) бавовна
- в) конопля
- г) льон

7. Основний промисловий центр півострову – це

- а) Севастополь
- б) Феодосія
- в) Керч
- г) Сімферополь

8. Діячі кримсько-татарської культури, родоначальники національного відродження кримли – це

- а) Ісмаїл бей Мустафа оглу Гаспринський й Абдурефі Боданінський

б) Ісмаїл бей Мустафа оглу Гаспринський й Асан Нурі

в) Абдурахман Кирим Хавадже й Абдурефі Боданінський

г) Алі Боданінський і Асан Сабрі Айвазов

9. Укажіть назви вірменських партій, що діяли на території Криму на початку ХХ ст.:

а) «Дашнакцутюн», «Азатутюн», «Гнчакян»

б) «Рамкавар», «Мшак», «Арменакан»

в) «Шамірам», «Сасна Црер», «Арменакан»

г) «Гнчак», «Дашнакцутюн», «Мшак»

10. Вираз «Севастопольська пожежа» відноситься до наступної події:

а) першотравневий страйк 1905 року у Севастополі й Балаклаві

б) розстріл демонстрантів військами у стін Севастопольської в'язниці 18 жовтня 1905 року

в) повстання матросів на броненосці «Потьомкін» у червні 1905 року

г) повстання матросів команди крейсера «Очаків» у листопаді 1905 року

Теоретичне завдання

Розкрийте сутність розвитку туризму в Криму у пореформений період. Які форми й види туризму можете виділити? З'ясуйте зміст діяльності туристичних організацій Криму в означений період

Практичне завдання

Прочитайте вірш Альфреда Теннісона «Атака легкої бригади». Укажіть яка історична подія в ній зафіксована? Поміркуйте, чому вона затаврувалася в суспільній свідомості англійців. Наведіть приклади з історії подібних відчайдушних військових дій. У чому нині полягає сутність ідіоматичного виразу «атака легкої кавалерії»?

Пів ліги праворуч, пів ліги ліворуч,

Пів ліги попереду,

*В долині Смерті
Скакали шість соень.
«Легка Бригада, вперед!»
«В атаку на пушки!» - наказ:
В долині Смерті
Скакали шість соень.*

*«Легка Бригада, вперед!»
Полковник нажахан?
Не знали солдати, що
Хтось помилився:
Від них зажадали,
Підстав не назвали,
Зробіть та помріть:
Й в долину Смерті
Скакали шість соень.*

*Гармати праворуч,
Гармати ліворуч,
Гармати попереду них
Б'ють залпами з громом;
Скрізь бурю картечі,
Хоробро й стрімко,
В щелепи Смерті,
В самісіньке Пекло
Скакали шість соень.*

*Блищали заголені шаблі,
Крутились в повітрі,
Рубили гарматників*

*В славіній атаці, поки
Весь світ дивувався:
Занурившись в дим,
Праворуч прорвались.
Розбиті козацькі й російські ряди
Здригнулись в сталевому вихрі вони.
Й ось відступають на поклик труби,
Але не шість сотень.*

*Гармати праворуч,
Гармати ліворуч,
Гармати позаду,
Б'ють залпами з громом;
Й падають коні під шквалом картечі
Й падають з сідел герої,
Хоч бились хоробро.
Вертаючись з пазурів Смерті,
З пекельної пащі,
Всі ті, хто вцілили у славіній атаці,
Але не шість сотень.*

*Чи згасне їх слава?
Тих, хто в шалену атаку ходили,
Та вразили світ!
Той шана атаці,
Той шана Бригаді,
Шляхетним тим сотням навіки*

Варіант 2

Тестове завдання

1. Укажіть назви кінно-татарських полків у складі Російської імператорської армії в 1807–1817 рр.:

- а) Бахчисарайський, Карасубазарський, Арабатський, Перекопський
- б) Джанкойський, Фанангорійський, Сімферопольський, Бахчисарайський
- в) Сімферопольський, Перекопський, Євпаторійський, Феодосійський
- г) Євпаторійський, Карасубазарський, Симеїзький, Судацький

2. Укажіть період коли киримли стали національною меншістю на території півострова

- а) кінець XVIII ст.
- б) перша половина XIX ст.
- в) друга половина XIX ст.
- г) початок XX ст.

3. Укажіть основні етнічні групи, поселення яких у Криму заохочувалося імперською владою

- а) росіяни, німці, греки, болгары
- б) росіяни, українці, євреї, вірмени
- в) росіяни, греки, поляки, італійці
- г) росіяни, албанці, болгары, чехи

4. Провідний напрям розвитку сільського господарства Криму в дореформений період – це

- а) хліборобство
- б) виноградарство
- в) садівництво
- г) тваринництво

5. Керівники оборони Севастополя в 1854–1855 рр.:

- а) В. Корнілов, В. Істомін, Е. Тотлебен
- б) П. Нахімов, Е. Тотлебен, О. Лідерс
- в) П. Нахімов, В. Корнілов, М. Горчаков
- г) В. Корнілов, П. Нахімов, О. Бухмейер

6. Найбільші відрізки від селянських наділів під час проведення Селянської реформи в Криму здійснювалися в

- а) Сімферопольському повіті
- б) Перекопському повіті
- в) Феодосійському повіті
- г) Євпаторійському повіті

7. Найбільші підприємства пореформеного Криму – це

- а) Фруктово-конфетна фабрика купця Константинова у Сімферополі та тютюнова фабрика Стамболі в Феодосії
- б) Керченський металургійний завод та завод «Масандра»
- в) Тютюнова фабрика Месакусуді в Керчі та Севастопольська верф
- г) Севастопольська верф і Керченський металургійний завод

8. Світогляд І. Гаспринського ґрунтувався на ідейних засадах

- а) монархізму, джихадизму, пантюркизму
- б) лібералізму, джадидизму, пантюркизму
- в) соціалізму, джадидизму, інтернаціоналізму
- г) консерватизму, ісламізму, націоналізму

9. Основні центри санаторно-курортного лікування в Криму на початку ХХ ст.:

- а) Феодосія й Сімеїз
- б) Судак і Саки
- в) Гурзуф і Євпаторія
- г) Євпаторія й Саки

10. Найвпливовіша опозиційна політична партія в Криму періоду Першої російської революції – це

- а) Російська соціал-демократична робітничка партія
- б) Партія соціалістів-революціонерів
- в) Партія народної свободи
- г) Загальний єврейський робітничий союз у Литві, Польщі і Росії «Бунд»

Теоретичне завдання

Схарактеризуйте перебіг революційного руху у військах на Чорноморському флоті на території Криму в 1905 році. Роз'ясніть причину поширення соціалістичних ідей серед військових, порушення ними присяги на вірність монархові

Практичне завдання

Прочитайте статтю Ф. Енгельса «Російська армія» (1855). Поміркуйте, наскільки аналіз становища Російської імператорської армії відповідав дійсності? Які слабкі сторони військової організації росіян під час Кримської війни акцентував публіцист?

Коли між західними державами та Росією була оголошена війна, англо-французька преса трималася тієї думки, що Росія не відчуватиме недоліку в солдатах, зате скоро відчує брак у грошах. Розраховували, що фінансові труднощі послаблять армію і створюють перешкоди для перекидання тих мільйонів солдатів, яких Росія, як казали, могла у будь-який час виставити проти своїх ворогів. Що ж сталося насправді? Хоча формально Росія вигнана з усіх великих європейських бірж, вона легко уклала позику; її паперові гроші, незважаючи на повторні додаткові емісії, не знецінилися; її війська під час походу отримують продовольство та транспортні засоби від населення у такий спосіб, який можливий лише у такій суто сільськогосподарській країні. Незважаючи на блокаду її портів, вона зуміла досі обійти всі фінансові підводні камені, про які, на тверде переконання лондонських мудреців, мала розбитися. Що ж до невичерпних людських резервів, то насправді все виглядає зовсім інакше. У той час як Англія шляхом вербування добровольців у країні та за кордоном поступово довела чисельність своєї армії в Криму приблизно до 40 тисяч осіб, а Франція мобілізувала лише цього року 140 тисяч осіб замість 80 тисяч і вже змогла послати на Схід армію, навіть надто численну для тих операцій, які їй може доручити Пелісьє, чого досягла Росія? На всій території, де проводиться рекрутський набір, було оголошено два загальні набори, кожен

із розрахунку приблизно по десять осіб на тисячу душ чоловічої статі, потім загальний набір до народного ополчення по двадцять три особи на тисячу душ, і в даний час видано указ про новий загальний набір до лінійних військ з розрахунку десять чоловік на кожну тисячу душ. Набір у мирний час у середньому становить близько п'яти осіб на тисячу для половини імперії, тоді як інша половина постачає рекрутів наступного року. Таким чином, середньою річною цифрою набору на всю імперію (зрозуміло, за винятком губерній, де набір не виробляється) є два з половиною на тисячу душ чоловічої статі. Однак два роки війни вже змусили зробити набори, що становлять у результаті п'ятдесят три особи на тисячу душ, або близько двох з половиною відсотків всього населення чоловічої та жіночої статі. Отже, протягом останніх двох років щорічний набір у десять разів перевищував звичайну кількість тих, хто призивається у мирний час. Якщо припустити, що Франція призвала до армії за два роки війни загалом 300 тисяч осіб, що, безперечно, перевищує дійсний призов, це становитиме для населення 36 мільйонів п'ять шостих відсотка за два роки, або п'ять дванадцятих відсотка на рік, тобто як разів шосту частину тієї кількості, яку Росія змушена була призвати до своєї армії. Щоправда, у мирний час у Росії щороку призивається на військову службу близько однієї дев'ятої відсотка, а Франції – близько двох дев'ятих відсотка всього населення. Але оскільки тривалість дійсної служби у Росії більш ніж удвічі перевищує термін служби у Франції, ця обставина цілком врівноважується...

Однак найдивовижнішою особливістю наборів, що часто повторюються, є те, що вони дають насправді незначне кількісне збільшення складу армії. Якщо виходити з того, що загальна кількість душ чоловічої статі, що підлягають рекрутському набору, становить 22 мільйони, – цифра безперечно применшена, – то за два роки було мобілізовано не менше 660 тисяч осіб до лінійних військ і 560 тисяч – до ополчення. Ополчення, щоправда, було мобілізовано лише частково і налічує, можливо, 200 тисяч осіб; таким чином, фактичне зменшення працездатного чоловічого населення становило близько 860 тисяч осіб... Незважаючи на ці резерви, що утворюють п'ятий і шостий батальйони

в кожному піхотному полку, незважаючи на 660 тисяч рекрутів, розподілених частиною але першим чотирма лінійними батальйонами кожного полку, частиною – за новосформованими запасними батальйонами другої черги (сьомого та восьмого) цих полків, багато військових частин ще далеко не досягають свого повного штатного складу. Дуже цікавим доказом цього є наказ, виданий у Миколаєві командувачем Південної армії, генералом Лідерсом. Він оголошує, що за найвищим наказом двадцять три дружини ополчення (23 тисячі осіб), зараховані до Південної армії, включаються до лінійних військ і мають бути влиті до третього та четвертого батальйонів кожного полку. Але цей захід може означати тільки те, що полки, які утворюють Південну армію, чисельно настільки скоротилися, що основна маса солдатів третього і четвертого батальйонів повинна бути переведена в перший і другий батальйони, а їх місця заповнені солдатами з ополчення. Іншими словами, до поповнення їх ополченням чотири батальйони цих полків за чисельністю ледь дорівнювали двом повністю укомплектованим батальйонам. Якщо таке зменшення мало місце в армії, більша частина якої ніколи не зустрічалася з противником і жодна частина якої не була введена в дію з часу Силистрії, то які ж мають бути втрати в Криму та в Азії! Перед нами раптом розкривається дійсний стан російської армії. Це дозволяє нам зробити припущення щодо шкоди, яку вона потерпає, що й пояснює нам, чому дві третини мільйони солдатів, які влилися до складу армії, не дали помітного збільшення її чисельності.

Але чим викликаються такі величезні, непропорційні втрати? По-перше, тими величезними переходами, які новобранці повинні здійснювати від місця проживання до головних губернських міст, потім до розподільних пунктів, нарешті, до своїх полків, – крім переходів, які їм доводиться здійснювати разом із своїми полками. Зовсім не дрібниця для новобранця промарширувати від Пермі до Москви, від Москви до Вільно і, нарешті, від Вільно до Одеси чи Миколаєва. Якщо ж подібні нескінченні форсовані марші відбуваються за найвищим наказом такої людини, як Микола, який точно встановлює годину прибуття та

годину відправлення і карає за будь-яке відхилення від його наказу; якщо бригади, дивізії, армійські корпуси у величезному поспіху женуть з одного кінця імперії на інший, не зважаючи на те, скільки людей залишається позаду внаслідок хвороб та втоми; якщо перехід від Москви до Перекопу має бути здійснений як звичайний форсований марш, який ніде в інших країнах ніколи не триває більше двох днів, то величезні втрати знаходять собі пояснення. До цієї надмірної напруги фізичних сил солдатів потрібно додати ще безлад, який неминуче виникає внаслідок загальновідомого поганого управління всіма ланками російського військового відомства, особливо інтендантством. Слід взяти до уваги також спосіб забезпечення солдатів під час походу, яке здійснюється по можливості за рахунок жителів областей, розташованих на шляху походу. При хорошій організації цей спосіб цілком придатний у суто сільськогосподарській країні, але не може дати належних результатів і викликає найбільші труднощі там, де, як і в Росії, інтендантство і командири наживаються, привласнюючи собі частину запасів, одержуваних селян. І, нарешті, треба зважати на великі прорахунки, які неминуче мають місце там, де арміям, розкиданим на такому великому просторі, доводиться рухатися за наказами з єдиного центру, причому від них вимагається виконання цих наказів з точністю годинникового механізму, тоді як всі передумови, на яких ґрунтуються ці розпорядження, помилкові та не обґрунтовані. Не стільки меч і куля противника, не хвороби, які неминучі в багатьох частинах Південної Росії, навіть не необхідність довгих переходів, що так сильно спустошують ряди російської армії, а скільки особливі умови, за яких російський солдат вербується, муштрується, марширує, навчається, забезпечується, одягається, розквартирується, керується командирами спричиняють той жахливий факт, що майже вся російська армія, що існувала в 1853 р., вже зникла з лиця землі, не змусивши противника зазнати і третини тих втрат, які вона сама зазнала.

Останній наказ генерала Лідерса заслуговує на увагу і в іншому відношенні. Наказ відкрито визнає, що ополченці зовсім не підготовлені до того, щоб виступити проти ворога. Він умовляє старих солдатів не сміятися з молодих

солдатів і не зневажати їх за їхню незграбність у строю; Наказ визнає, що новобранці майже не мають стройової виучки, і вводить зміни до стройового статуту, які, мабуть, цілком схвалені імператором. Не слід викликати у солдатів «огиду» марною парадною муштрою; їх треба навчати лише найнеобхіднішим прийомам: поведженню з рушницями, зарядженню, стрільбі з них, стрільбі в ціль, руху колонами і в розсипному строю – решта оголошується марною парадною муштрою. Таким чином, російський генерал, за прямого схвалення імператора, засуджує дві третини всього російського стройового статуту як марну дурість, здатну нав'язати солдату лише відразу до його обов'язків; а цей статут був саме тим досягненням, яким покійний імператор Микола особливо пишався!...

Обмеження навчання найнеобхіднішими прийомами демонструє також, на що чекає Лідерс від своїх нових підкріплень. Розсипний стрій і рух колонами – ось усе, чого навчаються солдати; ніякого розгортання фронту, ніякої побудови колони з розгорнутого строю. Російський солдат справді найменше придатний до пересування у лінійному строю так само, як і до дій у розсипному строю. Його сильна сторона – бій у зімкнутих колонах, у такому бойовому порядку, у якому грубі помилки командирів викликають найменше безладдя і менше впливають на загальний хід бою і у якому інстинкт згуртованості хороброї, але пасивної маси може компенсувати ці промахи. Російські солдати, подібно до диких степових коней, переслідуваних вовками, збиваються разом у безформну масу, нерухому, не піддаються управлінню, проте стійко утримують за собою позицію; потрібна величезна напруга всіх сил противника, щоб її зламати. Але так чи інакше, лінійні побудови в багатьох випадках необхідні, і навіть росіяни вдаються до них, хоч і не дуже часто. Чого ж чекати від армії, яка взагалі не здатна розгорнути стрій або ж, розгорнувши насилу його, не може знову побудуватися в колони, не викликавши загального збентеження?

Тема 5. Кримський півострів у 1914–1985 рр.

Варіант 1

Тестове завдання

1. «Севастопольське пробудження» – це

- а) операція з нападу на Севастопольську військово-морську базу з боку німецько-турецького флоту у жовтні 1914 року
- б) повстання матросів під проводом більшовиків і лівих есерів у грудні 1918 року
- в) захоплення Севастополя німецькими військами 1 травня 1918 року
- г) операція Збройних сил Півдні Росії з очищення від більшовиків Севастополя в червні 1919 року

2. Лідери Міллі-Фірка в 1917 році – це

- а) Асан Айвазов і Номан Челібіджихан
- б) Номан Челібіджихан і Джафер Сейдамет
- в) Джафер Сейдамет і Сеїтджеліль Хаттатов
- г) Алі Боданінський і Амет Озенбашли

3. Командувач Кримської групою Армії УНР в квітні-травні 1918 року – це

- а) Петро Болбочан
- б) Олександр Греків
- в) Іван Омелянович-Павленко
- г) Юрій Тютюнник

4. Найчисельніші етнічні групи Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки – це

- а) росіяни, кримські татари, євреї
- б) кримські татари, українці, німці
- в) українці, кримські татари, євреї
- г) росіяни, кримські татари, українці

5. Найбільша сфальшована справа проти представників кримсько-татарської інтелігенції та громадський діячів в період «великого терору» – це

- а) «справа Ібраїмова»
- б) «справа Самедінова»
- в) «справа Чагара»
- г) «справа Султан-Галівської контрреволюційної націоналістичної організації»

6. Укажіть назву наступальної операції вермахту в травні 1942 р. з розгрому військ Кримського фронту

а) «Штерфанг»

б) «Гляйтбоот»

в) «Полювання на дрохв»

г) «Адлер»

7. Укажіть народи Криму, які піддавалися депортації в період Німецько-радянської війни

а) кримські татари, греки, євреї, естонці, караїми

б) кримські татари, німці, кримчаки, українці, поляки

в) кримські татари, болгари, поляки, євреї, молдавани

г) кримські татари, греки, болгари, німці, вірмени

8. Перша в Європі горна тролейбусна траса пролягла у 1959–1961 роках за маршрутом

а) Сімферополь–Бахчисарай–Севастополь

б) Севастополь–Гурзуф–Ялта

в) Сімферополь–Алушта–Ялта

г) Ялта–Алушта–Алупка

9. Основний результат проведення Північно-Кримського каналу в 1960–1980-х роках:

а) забезпечення населення півострова питною водою, збільшення валових зборів сільськогосподарських культур, забезпеченість водними ресурсами Кримської АЕС

б) створення потужної кормової бази для тваринництва, забезпечення достатніми водними ресурсами промисловості Кримської області, початок культивування бавовни на півострові

в) організація річкового транспортного сполучення Криму через Дніпро з центральними регіонами УРСР, створення потужної кормової бази для тваринництва, забезпечення населення півострова питною водою

г) збільшення валових зборів сільськогосподарських культур, створення потужної кормової бази для тваринництва, початок культивування рису на півострові

10. Установіть реальну кількість шкіл Кримської області з українською мовою викладання станом на 1985-й рік

а) 11% від загальної чисельності

б) 7,4% від загальної чисельності

в) шість шкіл

г) жодної

Теоретичне завдання

Розкрийте сутність та характер боротьби кримських татар за повернення на батьківщину в 1950–1980-ті роки. Які види вона приймала? Чи досягали активісти національного руху принаймні часткового успіху? Якою була реакція влади на дії ініціаторів повернення кримли до Кримської області?

Практичне завдання

Уважно прочитайте інформацію дипломатичного відділу посольства Української Народної Республіки в Німеччині про військово-політичну ситуацію в Криму від 16 липня 1920 року. Роз'ясніть чому дії Російської Армії, а також загальна обстановка на півострові викликали інтерес української сторони. Наскільки оцінки українських дипломатів щодо подій і процесів у Криму відповідали дійсності?

Уже 4 тижні, як 3 і 4 корпуси об'єднані, головним чином, через ненадійність вищих керівників. Вони утворюють тепер третій чи козацький корпус. Корпус підпорядкований генералу Писареву і становить близько 25 тис. чол. Наведені у повідомленні дані про настрої, озброєння тощо. дійсні і для цього корпусу. Молоді козаки кажуть, наприклад, що вони самі теж більшовики, але в жодному разі не комуністи, так як у них є земельна власність.

У складі 2 корпусу, найкращого за складом військ, перебуває бригада німецьких колоністів та військовополонених, організована німецьким лейтенантом Гогмеєром. Нині нею командує колишній австрійський офіцер; містить близько 3 тис. чол. і є найнадійнішим ядром армії.

З часу наступу Врангеля в Таврійській губернії армія поповнилася добровольцями та мобілізованими і налічує в даний час 80 тис. добре озброєних, придатних до фронтової служби людей. Озброєння та обмундирування армії цілком задовільно. Саме останнім часом англійці поставили їй певну кількість танків тощо. Також з інших джерел армія отримала амуніцію. У цілому військових запасів достатньо на рік, але відчувається гостра нестача в медикаментах, перев'язувальних матеріалах та госпітальному майні. Якщо німецька приватна ініціатива зможе прийти на допомогу, то це було б украй важливо.

Начальник штабу Врангеля – генерал Махров, хороший солдат і зовсім аполітичний. Взагалі можна охарактеризувати всю армію та командні кола, як цілком німецько-польські.

Зовнішні зв'язки військового характеру Врангель має в першу чергу з повстанськими бандами в козацьких областях. Підготовка до повстання посунулася там далеко вперед. Одна «армія» утворюється на південь від Ростова-на-Дону, інша поблизу Ставрополя. Про потужність цих груп немає поки що даних. Очільники – молоді, невідомі досі козацькі офіцери. Обидві ці групи планують об'єднатися з Врангелем на північному березі Азовського моря. Врангель перебуває також у контакті з українським провідником ... Тютюниковим, який квартирує в Тирасполі, але тісний зв'язок у них відсутній. З Омелянович-Павленко чи з українським урядом угоди немає. З Махном була спроба укласти договір та встановити свого роду громадянський мир. Незважаючи на це, на лівому крилі Врангеля відбуваються постійно [«...»] з людьми Махно. Махно прекрасний розбійницький отаман. Чутки про те, що він великоруської орієнтації та монархіст, невірні. У його штабі є кілька російських офіцерів; начальником штабу, як повідомляють, є німецький офіцер фон

Клейст, титул «оберст», ним присвоєний, він отримав від Махно. Навколо Махна є війська, добре налаштовані, але на периферії зони його могутності діють розбійницькі банди, прикриваючись його ім'ям. Махно може поставити близько 60 тис. і має для них гарне озброєння та обмундирування. Нині його військо ще слабке, оскільки люди розійшлися на рільничі роботи. Після закінчення їх Махно дуже посилився і знову повернеться до своїх операцій. Він, безумовно, антибільшовик.

Генерал Врангель має намір евакуювати Крим від біженців, а потім видати наказ, що всі офіцери, які перебувають за кордоном, повинні з'явитися до нього під страхом втрати їхнього чину. Щоб уможливити їхній проїзд, він організує етапні пункти по Дунаю та морському шляху. Цей захід, зрозуміло, залежить від того, якою мірою буде Врангель підтриманий матеріалами і грошима. Врангель противник російських військових формувань, які Гучков має намір організувати в українних державах.

Варіант 2

Тестове завдання

1. Лідер кримських більшовиків у 1917–1918 рр. – це

- а) Юрій Гавен
- б) Антон Слуцький
- в) Жан Міллер
- г) Сулейман Ідрісов

2. Укажіть назву демократичного органу влади Криму, що в умовах ліквідації Тимчасового уряду Росії перейняв управління регіоном та був мав у своєму складі представництва різних політичних і громадських організацій півострова

- а) Кримський революційний штаб
- б) Таврійська губернська рада народних представників
- в) Кримський крайовий уряд
- г) Кримська Директорія

3. Установіть причину встановлення економічної блокади Криму Українською Державою влітку 1918 року

- а) заборона кримського уряду торгівлі з Україною сіллю та тютюном
- б) погіршення становища українців через вороже ставлення до них з боку кримських татар і місцевих органів влади
- в) припинення процесу українізації Чорноморського флоту
- г) небажання кримської влади визнати суверенітет України над півостровом

4. Командувач Чорноморським флотом Української Держави в липні-грудні 1918 року – це

- а) Михайло Остроградський
- б) Михайло Саблін
- в) Михайло Білинський
- г) В'ячеслав Ключковський

5. Назвіть великі промислові підприємства, побудовані в період індустріалізації (1928–1941 рр.)

- а) Керченський металургійний завод, Севастопольський морський завод, Камиш-Бурунський залізорудний комбінат, Кримський титан (Армянськ)
- б) Керченський коксохімічний завод, Камиш-Бурунський залізорудний комбінат, Перекопський бромний завод, суднобудівельний завод «Південна точка» (Феодосія)
- в) Швацька фабрика імені Ніни Онілової (Севастополь), 13-й судноремонтний завод (Севастополь), машинобудівельний завод «Фіолент» (Сімферополь), Кримський титан (Армянськ)
- г) Пивобезалгольний комбінат «Крим» (Сімферополь), Кримський содовий завод (Красноперекопськ), Севастопольський морський завод, Камиш-Бурунський залізорудний комбінат

6. Укажіть які плани щодо майбутнього Криму сформував нацистське керівництво Німеччини в 1942 році

а) німецька колонізація Криму при збереженні кримсько-татарського населення й італійців, виселення за межі півострова слов'ян і греків, збереження Генерального округу «Таврія» в складі Рейхскомісаріату «Україна»

б) створення «незалежної» кримсько-татарської держави під протекторатом Німеччини, створення зон у Криму для заселення німецькими колоністами, виселення за межі півострова слов'ян і греків

в) очищення півострову від усіх «негерманських» народів, розселення в Криму німецьких колоністів із числа фольксдойч і німців Південного Тиролю з Італії, створення в Криму провінції III Рейху з назвою Готенланд

г) створення в Криму провінції III Рейху з назвою Готенланд, німецька колонізація Криму при збереженні кримсько-татарського населення й італійців, виселення за межі півострова вірмен, греків, росіян і українців

7. У чому полягала українізація Кримської області в 1950-ті роки?

а) запровадження документообігу радянських і партійних органів українською мовою, створення Кримського обласного українського музично-драматичного театру, масове переведення навчання в закладах початкової, середньої та вищої освіти на українську мову, введення обслуговування населення українською мовою в закладах громадського харчування та роздрібної торгівлі

б) введення обслуговування населення українською мовою в закладах громадського харчування та роздрібної торгівлі, дублювання українською мовою видань обласної й районної преси, пріоритет української мови в книгодрукуванні, українізація закладів культури області

в) українізація закладів культури області, часткове переведення на українську мову трансляції місцевих теле- та радіопрограм, запровадження документообігу радянських і партійних органів українською мовою, заміна об'яв, вивісок і дорожніх знаків українською мовою

г) впровадженню курсів української мови та української літератури в навчальний процес середньої школи, дублювання українською мовою видань обласної й районної преси, часткове переведення на українську мову трансляції місцевих

теле- та радіопрограм, створення Кримського обласного українського музично-драматичного театру

8. Укажіть які форми набував кримсько-татарський національний рух в 1950–1980-ті роки

а) створення і діяльність нелегальних громадських організацій, напади на представників силових структур СРСР, влаштування страйків і бойкотів, підпали приміщень державно-партійних органів влади

б) влаштування страйків і бойкотів, петиційні кампанії зі збору підписів під зверненнями до центральних органів влади щодо дозволу про повернення кримли на історичну батьківщину, піші марші до столиці Узбецької РСР, створення та діяльність нелегальних органів влади кримських татар

в) петиційні кампанії зі збору підписів під зверненнями до центральних органів влади щодо дозволу про повернення кримли на історичну батьківщину, влаштування мітингів і демонстрацій, стихійне переселення в Крим, створення і діяльність нелегальних громадських організацій

г) піші марші до столиці Узбецької РСР, влаштування мітингів і демонстрацій, підпали приміщень державно-партійних органів влади, використання легальних структур через участь у виборах до радянських органів влади з метою тиску на центральний апарат управління

9. Галузі виробництва, що з'явилися в повоєнному Криму:

а) виробництво ЕОМ, виробництво оптоволоконне, виробництво залізобетонних конструкцій

б) виробництво картонно-паперових товарів, ткацтво, лісохімічне виробництво

в) виробництво телевізорів, лісохімічне виробництво, виробництво автомобілів

г) виробництво ароматичних олій, виробництво залізобетонних конструкцій, виробництво телевізорів

10. Центр далекого космічного зв'язку на території Кримської області в 1960 р. був улаштований на території

а) Наукового

б) Сімеїзу

в) Феодосії

г) Євпаторії

Теоретичне завдання

Розкрийте особливості здійснення політики коренізації в Кримській Автономній Радянській Соціалістичній Республіці в 1920–1930-х роках. Наскільки вона відповідала культурним та соціальним запитам національних груп? Які позитивні наслідки мали заходи з татаризації діяльності партійних і радянських установ?

Практичне завдання

Ознайомтеся з доповідною запискою народного комісара внутрішніх справ Л. П. Берія в Державний комітет оборони СРСР стосовно необхідності виселення з Криму греків, болгар та вірмен. Укажіть наскільки аргументовано виглядає позиція очільника відомства. Які політичні й соціальні мотиви мали спонукати радянське керівництво до депортації названих народів із півострова?

Після виселення кримських татар у Криму триває робота з виявлення та вилучення органами НКВС-НКДБ антирадянського елемента, перевірка та зачищення населених пунктів та лісових районів з метою затримання кримських татар, які можливо сховалися від виселення, а також дезертирів і бандитського елемента.

На території Криму враховано болгар, що проживають нині, – 12.075 осіб, греків – 14.300 та вірмен – 9.919 осіб.

Болгарське населення проживає здебільшого в населених пунктах району між Сімферополем та Феодосією, а також у районі Джанкою. Є до 10 сіл з населенням у кожному від 80 до 100 мешканців болгар. Крім того, болгары проживають невеликими групами в російських і українських селах.

У період німецької окупації значна частина болгарського населення брала активну участь у проведених німцями заходах щодо заготівлі хліба та продуктів

харчування для німецької армії, сприяла німецькій військовій владі у виявленні та затриманні військовослужбовців Червоної Армії та радянських партизанів.

За допомогу, яку надають німецькі окупанти, болгари отримували від німецького командування так звані «охоронні свідоцтва», в яких вказувалося, що особистість та майно такого-то болгарина охороняються німецькою владою і за посягання на них загрожує розстріл. Німцями організовувалися поліцейські загони з болгар, а також проводилися серед болгарського населення вербування для відправки на роботу до Німеччини та на службу до німецької армії.

Грецьке населення мешкає у більшості районів Криму. Значна частина греків, особливо у приморських містах, із приходом окупантів зайнялася торгівлею та дрібною промисловістю. Німецька влада сприяла грекам у торгівлі, транспортуванні товарів тощо.

Вірменське населення мешкає у більшості районів Криму. Великих населених пунктів з вірменським населенням немає.

Організований німцями «Вірменський комітет» активно сприяв німцям та проводив велику антирадянську роботу.

У м. Сімферополі існувала німецька розвідувальна організація «Дромедар», очолювана колишнім дашнацьким генералом ДРО, який керував розвідувальною роботою проти Червоної Армії і з цією метою створив кілька вірменських комітетів для шпигунської та підривної роботи у тилу Червоної Армії та для сприяння організації добровольчих вірменських легіонів.

Вірменські національні комітети за активної участі прибулих із Берліна та Стамбула емігрантів проводили роботу з пропаганди «Незалежної Вірменії».

Існували так звані «вірменські релігійні громади», які, крім релігійних та політичних питань, також займалися організацією серед вірмен торгівлі та дрібної промисловості. Ці організації надавали німцям допомогу, особливо шляхом збирання коштів «на військові потреби Німеччини».

Вірменськими організаціями було сформовано так званий «вірменський легіон», який утримувався за рахунок коштів вірменських громад.

НКВС СРСР вважає за доцільне провести виселення з території Криму всіх болгар, греків і вірмен.

Тема 6. Крим у 1985–2022 роках

Варіант 1

Тестове завдання

1. Укажіть відсоток громадян в Кримській АРСР з числа тих хто взяли участь у Всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 року, які схвально відповіли на питання «Чи підтверджуєте Ви Акт проголошення незалежності України?»

- а) близько 40% громадян
- б) понад 50% громадян
- в) понад 60% громадян
- г) близько 90% громадян

2. Лідери Меджлісу кримськотатарського народу в 1990–2010-ті роки – це

- а) Рефат Чубаров і Ремзі Аблаєв
- б) Мустафа Джемілев і Рефат Чубаров
- в) Мустафа Джемілев і Наріман Джелялов
- г) Ахтем Чийгоз і Ахмет Сеїтаблаєв

3. Установіть що стало приводом до російсько-українського прикордонного конфлікту восени 2003 р. біля берегів Криму, розв'язаного дипломатичним шляхом

- а) випадкове затоплення російського транспортного судна в результаті удару українською ракетою під час військових навчань ВМС ЗСУ
- б) виступ на мітингу в Севастополі мера Москви Ю. Лужкова з провокативною заявою щодо українського статусу Криму
- в) будівництво російської стороною з таманського узбережжя дамби до острова-коси Тузла в Керченській протоці
- г) будівництво російською компанією «Газпром» газодобувних вишок у виключній економічній морській зоні України

4. Повстання українських військових моряків, мотивоване небажанням підпорядковуватися командуванню Чорноморського Флоту й увійти до складу ВМС ЗСУ відбулося в липні 1992 року на борту

- а) малого протичовного корабля «Хмельницький»
- б) пошуково-рятувальному судні «Донбас»
- в) тральщику БТ-126
- г) сторожового корабля СКР-112

5. Військовий підрозділ Збройних сил України, який найдовше чинив опір під час окупації півострова російськими військами в березні 2014 року

- а) 10-а морська авіаційна бригада
- б) тральщик «Черкаси»
- в) великий десантний корабель «Костянтин Ольшанський»
- г) 501-й окремий батальйон морської піхоти

6. Укажіть основного політичного партнера Народного руху України на виборах до місцевих органів влади, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Верховної Ради України в 2000–2010-х роках на території півострова

- а) Політична партія «Наша Україна»
- б) Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»
- в) Меджліс кримськотатарського народу
- г) Християнсько-Демократичний Союз

7. Укажіть виведення Чорноморського флоту Російської Федерації за території України відповідно Угоди між Україною та Росією про статус і умови перебування флоту останньої в Криму від 28 травня 1997 року

- а) 2017 рік
- б) 2024 рік
- в) 2032 рік
- г) 2049 рік

8. Установіть назву перших оперативно-тактичних навчань ВМС ЗСУ біля берегів України

- а) Сі-Бріз, 1997

б) Серпень-96

в) «Море-96»

г) Дуель-99

9. Установіть дії російської влади в перші роки анексії Криму щодо майна українських громадян, організацій, установ і компаній:

а) націоналізація майна української держави при збереженні прав власності приватних осіб і приватних компаній на засоби виробництва й нерухомість, підтвердження прав власності власників приватизованого житла

б) юридична ліквідація установ, підприємств і компаній на території окупованого Криму з подальшою передачею власності чи виплати компенсації за неї українській державі, юридичним і фізичним особам, влаштування повторної приватизації житла

в) приватизація майна українського бізнесу й націоналізація майна української держави, влаштування повторної приватизації житла

г) конфіскація підприємств, офісів, виробничих приміщень, земельної власності в української держави і приватних власників, що мали реєстрацію своїх компаній за чинним українським законодавством при збереженні прав власності на житлові приміщення приватних осіб (за російським законодавством)

10. Установіть прізвище Президента Республіки Крим у 1994–1995 рр.

а) Микола Багров

б) Сергій Шувайников

в) Леонід Грач

г) Юрій Мешков

Теоретичне завдання

Розкрийте сутність конфлікту між керівництвом Республіки Крим і офіційним Києвом в 1994–1995 рр. Яку роль у ньому відігравав уряд Російської Федерації? Що вам відомо про спецоперацію українських силових структур в березні 1995 року, яка поклала край процесу сецесії Республіки Крим зі складу України?

Практичне завдання

Ознайомтеся із Законами України «Про статус автономної Республіки Крим» і «Про розмежування повноважень між органами державної влади України і Республіки Крим», що мали чинність у 1992–1995 рр. Поміркуйте наскільки вони повно охоплювали сферу відносин між центральними органами влади та республіканськими структурами. Наскільки, на вашу думку, були широкими повноваження республіканських органів влади?

Закон України «Про статус автономної Республіки Крим»

Стаття 1. Республіка Крим є автономною складовою частиною України і самостійно вирішує питання, віднесені до її відання Конституцією (888-09) та законами України.

Стаття 2. Територію Республіки Крим не може бути змінено чи передано до складу іншої держави.

Стаття 3. Віданню Республіки Крим в особі її вищих органів законодавчої та виконавчої влади, оскільки це не суперечить Конституції України, підлягають:

1) прийняття, зміни, тлумачення Конституції (Основного Закону) Республіки Крим та її законів, контроль за їх дотриманням;

2) участь у формуванні та здійсненні внутріполітичної і зовнішньополітичної діяльності України з питань, які стосуються інтересів Республіки Крим;

3) вирішення питань територіального устрою Республіки Крим, встановлення і зміна меж районів, населених пунктів, віднесення населених пунктів до категорії міст, найменування і перейменування міст, районів, районів у містах, селищ міського типу, сіл;

4) визначення порядку організації і діяльності республіканських (Республіки Крим) та місцевих органів влади, управління, місцевого самоврядування та об'єднань громадян;

5) призначення виборів народних депутатів Республіки Крим і затвердження складу Центральної виборчої комісії по виборах народних депутатів Республіки Крим, призначення виборів депутатів місцевих Рад народних депутатів Республіки Крим;

6) проведення референдумів Республіки Крим з питань, що підлягають їй віданню;

7) утворення і формування органів судової влади відповідно до системи судової влади України;

8) здійснення невід'ємного права використання землі, надр, рослинного і тваринного світу, рекреаційних, водних та інших природних ресурсів, що знаходяться на території Республіки Крим та прилеглий до неї частині континентального шельфу України;

9) здійснення законодавчого регулювання відносин власності в межах своїх повноважень, забезпечення рівноправності різних форм власності;

10) визначення структури і пріоритетних напрямів розвитку економіки Республіки Крим, забезпечення науково-технічного прогресу; створення і функціонування вільних економічних зон відповідно до законодавства України; ліцензування і квотування вивозу продукції власного виробництва на експорт;

11) розробка і затвердження програм з питань економічного, соціального і національно-культурного розвитку, охорони навколишнього середовища Республіки Крим та їх реалізація;

12) встановлення доходів, що надходять на утворення бюджету Республіки Крим;

13) складання і затвердження бюджету Республіки Крим, здійснення його виконання, керівництво організацією та виконанням бюджетів районів і міст Республіки Крим;

14) визначення статусу місцевостей як курортів, встановлення зон санітарної охорони курортів та їх правового режиму;

15) вирішення питань екологічної безпеки, раціонального використання, охорони, відтворення природних ресурсів, оголошення карантину і зон стихійного лиха;

16) здійснення політики в галузі освіти, культури, охорони здоров'я, фізичної культури і спорту, соціального забезпечення, а також охорони і використання пам'яток історії та культури;

17) забезпечення прав і свобод громадян, громадянської і національної злагоди, охорони законності, правопорядку та громадської безпеки;

18) ініціатива про запровадження надзвичайного стану на території Республіки Крим;

19) регулювання внутрішніх міграційних процесів у Республіці Крим, розробка та проведення науково обґрунтованої демографічної політики, програми урбаністики і житлового господарства;

20) забезпечення функціонування і розвитку національних мов та культур на території Республіки Крим;

21) участь в розробці і реалізації державних програм повернення депортованих з Криму народів;

22) встановлення почесних звань Республіки Крим та заснування інших нагород.

Стаття 4. В межах своїх повноважень Республіка Крим бере участь у зносинах України з іншими державами та міжнародними організаціями.

Стаття 5. Розташування воєнних баз та інших воєнних об'єктів, дислокація і передислокація військових частин, частин Національної гвардії України, їх підрозділів, формування нових військових частин, частин Національної гвардії України на території Криму узгоджується з Верховною Радою Республіки Крим.

Стаття 6. Проведення військових навчань на території Криму здійснюється з повідомленням вищих органів влади Республіки Крим.

Стаття 7. Керівник Служби безпеки України в Республіці Крим призначається Президентом України за погодженням з Верховною Радою Республіки Крим.

Республіка Крим здійснює парламентський контроль за діяльністю Служби безпеки України в Республіці Крим.

Стаття 8. Прокурор Республіки Крим призначається Генеральним прокурором України за погодженням з Верховною Радою Республіки Крим.

Стаття 9. Республіка Крим бере участь у вирішенні питань, віднесених до відання України, у Верховній Раді України, Кабінеті Міністрів України та інших державних органах України.

Республіка Крим в особі її Верховної Ради здійснює законодавчу ініціативу шляхом внесення законопроектів до Верховної Ради України.

Форми і квоти представництва Республіки Крим в органах державної влади України визначаються Конституцією та законами України.

Стаття 10. Закони України є обов'язковими до виконання на території Республіки Крим. Верховна Рада України може зупинити дію нормативних актів Верховної Ради Республіки Крим у разі невідповідності їх Конституції і законам України до прийняття остаточного рішення Конституційним Судом України.

В разі невиконання рішень Конституційного Суду України Президент України має право застосувати необхідні засоби для забезпечення їх виконання.

Стаття 11. Верховна Рада Республіки Крим може зупинити дію нормативних актів органів виконавчої влади України на території Криму в разі порушення ними повноважень Республіки Крим до прийняття остаточного рішення Конституційним Судом України.

Верховна Рада Республіки Крим може звернутися до Конституційного Суду України з питанням визнання нечинними законів та інших рішень Верховної Ради України в разі порушення ними повноважень Республіки Крим.

В разі визнання Конституційним Судом України нечинними нормативних актів України на території Республіки Крим Верховна Рада України або

відповідно Президент України врегульовують правові відносини, що виникли внаслідок дії цих актів.

Стаття 12. Україна виступає гарантом повної і безумовної реалізації повноважень Республіки Крим, визначених цим Законом.

Стаття 13. Обсяг повноважень Республіки Крим, встановлений цим Законом, не може бути змінено без згоди на те вищих законодавчих органів України та Республіки Крим.

Закон України «Про розмежування повноважень між органами державної влади України і Республіки Крим»

Стаття 1. Республіка Крим є автономною складовою частиною України. Республіка Крим самостійно вирішує питання, віднесені до її відання Конституцією України (888-09), Конституцією Республіки Крим та цим Законом.

Конституція Республіки Крим не може суперечити Конституції України, її основним принципам демократичного, правового, політичного устрою, забезпеченню прав і свобод людини. Кожний громадянин Республіки Крим є громадянином України.

Стаття 2. Територія Республіки Крим не може бути змінена чи передана до складу іншої держави без згоди Верховної Ради України і Верховної Ради Республіки Крим.

Стаття 3. Віданню Республіки Крим в особі її вищих органів влади підлягають:

1) прийняття, зміни, тлумачення Конституції (Основного Закону) Республіки Крим та її законів, контроль за їх дотриманням;

2) участь у формуванні та здійсненні внутріполітичної і зовнішньополітичної діяльності України з питань, які стосуються інтересів Республіки Крим;

3) вирішення питань територіального устрою Республіки Крим, встановлення і зміна меж районів, населених пунктів, віднесення населених

пунктів до категорії міст, найменування і перейменування міст, районів, районів у містах, селищ міського типу, сіл;

4) визначення порядку організації і діяльності республіканських (Республіки Крим) та місцевих органів влади, місцевого самоврядування та об'єднань громадян;

5) призначення виборів народних депутатів Республіки Крим і затвердження складу Центральної виборчої комісії по виборах народних депутатів Республіки Крим, призначення виборів депутатів місцевих Рад народних депутатів Республіки Крим;

6) проведення референдумів Республіки Крим з питань, що підлягають її віданню;

7) утворення і формування органів судової влади відповідно до системи судової влади України;

8) здійснення невід'ємного права власності на землю, надра, водні та інші природні ресурси, що знаходяться на території Республіки Крим.

Це право може бути обмежено Україною при здійсненні нею виключних повноважень, передбачених статтею 11 цього Закону за погодженням з Республікою Крим;

9) здійснення законодавчого регулювання відносин власності в межах своїх повноважень, забезпечення рівноправності різних форм власності;

10) визначення структури і пріоритетних напрямів розвитку економіки Республіки Крим, забезпечення науково-технічного прогресу; створення і функціонування вільних економічних зон відповідно до законодавства України; ліцензування і квотування вивозу продукції власного виробництва на експорт;

11) розробка і затвердження програм з питань економічного, соціального і національно-культурного розвитку, охорони навколишнього середовища Республіки Крим та їх реалізація;

12) встановлення доходів, що надходять на утворення бюджету Республіки Крим;

13) самостійне складання і затвердження бюджету Республіки Крим на основі єдиної податкової політики України; формування бюджетних взаємовідносин між урядами України і республіки Крим на договірних засадах;

14) визначення статусу місцевостей як курортів, встановлення зон санітарної охорони курортів та їх правового режиму;

15) вирішення питань екологічної безпеки, раціонального використання, охорони, відтворення природних ресурсів, оголошення карантину і зон стихійного лиха;

16) визначення і здійснення політики в галузі освіти, культури, охорони здоров'я, фізичної культури і спорту, соціального забезпечення, а також охорони і використання пам'яток історії та культури;

17) забезпечення прав і свобод громадян, громадянської і національної злагоди, охорони законності, правопорядку та громадської безпеки;

18) ініціатива та введення надзвичайного стану на території Республіки Крим за погодженням з Президентом України;

19) регулювання внутрішніх міграційних процесів у Республіці Крим, розробка та проведення науково обґрунтованої демографічної політики, програми урбаністики і житлового господарства;

20) забезпечення функціонування і розвитку національних мов та культур на території Республіки Крим;

21) участь в розробці і реалізації державних програм повернення депортованих з Криму народів;

22) встановлення почесних звань Республіки Крим та заснування інших нагород.

Стаття 4. В межах своїх повноважень Республіка Крим самостійно вступає у відносини з іншими державами та міжнародними організаціями в галузях економіки, охорони навколишнього середовища, соціально-культурної сфери.

Стаття 5. Розташування воєнних баз і інших воєнних об'єктів, формування нових військових частин, частин Національної гвардії України на території Криму узгоджується з Верховною Радою Республіки Крим.

Стаття 6. Дислокація та передислокація військових частин, частин Національної гвардії України та їх підрозділів, проведення військових навчань на території Криму узгоджуються з Головою Верховної Ради Республіки Крим.

Стаття 7. Частини і підрозділи Національної гвардії України, які дислокуються на території Криму, формуються переважно з громадян, що проживають в Криму; командир частини Національної гвардії України в Криму призначається командуючим Національною гвардією України за погодженням з Верховною Радою Криму, а звільняється за погодженням з Головою Верховної Ради Республіки Крим.

Стаття 8. Голова Служби безпеки в Криму призначається Головою Служби безпеки України за погодженням з Верховною Радою Республіки Крим, а звільняється за погодженням з Головою Верховної Ради Республіки Крим.

Республіка Крим здійснює парламентський контроль за діяльністю Служби безпеки в Криму.

Стаття 9. Прокурор Республіки Крим призначається і звільняється Генеральним прокурором України за погодженням з Верховною Радою Криму; заступники Прокурора Республіки Крим, прокурори міст і районів Республіки Крим призначаються Генеральним прокурором України за поданням Прокурора Республіки Крим.

Стаття 10. Республіка Крим бере участь у вирішенні питань, віднесених до відання України, у Верховній Раді України, Кабінеті Міністрів України та інших державних органах України.

Республіка Крим в особі її Верховної Ради здійснює законодавчу ініціативу шляхом внесення законопроектів до Верховної Ради України.

Форми і квоти представництва Республіки Крим в органах державної влади України визначаються Конституцією України та законами України.

Уряд Республіки Крим має постійне представництво в столиці України – місті Києві.

Стаття 11. Вищими органами державної влади Республіки Крим не можуть вирішуватися питання, що належать до виключного відання державних органів України, а саме: оборони, Збройних Сил; зовнішньої політики; режиму і охорони державного кордону, митної справи та безпеки; єдиної загальнодержавної виборчої системи, всеукраїнського референдуму; єдиної грошової одиниці і грошової емісії; загальнодержавного оподаткування та системи мір і ваги, стандартизації; громадянства; надзвичайного стану; цивільного, цивільно-процесуального, кримінального, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого, трудового законодавства та законодавства в сфері соціального забезпечення; підготовки і реалізації загальнодержавних програм у сфері економіки, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони здоров'я людей та навколишнього середовища; організації і управління єдиною системою зв'язку та інформатики, транспортом, паливно-енергетичної системи, космічної діяльності.

Стаття 12. Закони України, прийняті з питань, передбачених статтею 11 Закону, а також з інших питань, не врегульованих цим Законом, мають верховенство на території Республіки Крим.

Закони України, прийняті з питань, віднесених статтею 3 цього Закону до відання Республіки Крим, діють на території Республіки Крим до прийняття відповідних актів законодавства Республіки Крим.

Стаття 13. Верховна Рада Республіки Крим може зупинити дію нормативних актів органів виконавчої влади України на території Криму в разі порушення ними повноважень Республіки Крим до прийняття остаточного рішення Конституційним Судом України.

Верховна Рада Республіки Крим може звернутися до Конституційного Суду України з питанням визнання нечинними законів та інших рішень Верховної Ради України в разі порушення ними повноважень Республіки Крим.

В разі визнання Конституційним Судом України нечинними нормативних актів України на території Республіки Крим Верховна Рада України або відповідно Президент України врегульовують правові відносини, що виникли внаслідок дії цих актів.

Стаття 14. Україна виступає гарантом повної і безумовної реалізації повноважень Республіки Крим, визначених цим Законом.

Стаття 15. Обсяг повноважень Республіки Крим, встановлений цим Законом, не може бути змінено без згоди на те вищих законодавчих органів України та Республіки Крим.

Варіант 2

Тестове завдання

1. Укажіть коли відбулося відновлення Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки

а) у грудні 1989 р. за Законом, ухваленим 3'їздом народних депутатів СРСР

б) у липні 1990 р. відповідно до Декларації про державний суверенітет Кримської АРСР, ухваленої обласною радою Кримської області

в) у лютому 1991 р. відповідно до Закону, ухваленого Верховною Радою УРСР

г) у травні 1991 р. відповідно до Закону, ухваленого Верховною Радою СРСР

2. Установіть основні тези політичної програми передвиборчого блоку «Росія» на виборах до Верховної Ради Криму навесні 1994 року

а) проведення референдуму щодо передачі Республіки Крим зі складу України до складу Російської Федерації, впровадження рубльової зони на півострові, виведення з території Крим силових структур України, припинення приватизації підприємств

б) проголошення незалежності Республіки Крим від України, укладання військового союзу з Росією, запровадження російського громадянства для жителів Криму, впровадження рубльової зони на півострові

в) припинення приватизації підприємств, запровадження російського громадянства для жителів Криму, демілітаризація півострова, надання статусу державної мови російській мові

г) надання статусу державної мови російській мові, укладання військового союзу з Росією, проведення референдуму щодо передачі Республіки Крим зі складу України до складу Російської Федерації, створення вільної економічної зони на Південному узбережжі Криму

3. Виокремлення території міської ради Севастополя від Автономної Республіки Крим відбулося в

а) 1995 році

б) 1996 році

в) 1998 році

г) 2005 році

4. Установіть основні положення Конституції Республіки Крим, ухваленої Верховною Радою Криму 6 травня 1992 року

а) Республіка Крим є правовою та демократичною державою; рівноправ'я всіх форм власності; поділ гілок влади; українська мова є державною мовою Республіки Крим; унітарний державний устрій Республіки Крим; автономний статус м. Севастополь у складі Республіки Крим; нейтральний військовий статус Республіки Крим; право жителів Республіки на подвійне громадянство – російське та українське

б) Республіка Крим – автономне державне утворення в складі України; визнання верховенства законодавства України; українська мова є державною мовою Республіки Крим; українське громадянство жителів Республіки Крим і заборона подвійного громадянства; гарантія прав і свобод людини та громадянина; рівноправ'я всіх форм власності; автономний статус м. Севастополь у складі Республіки Крим

в) Республіка Крим – суверенна, незалежна держава; державними мовами Республіки Крим є російська, кримськотатарська та українська; нейтральний військовий статус Республіки Крим; здійснення права Республіки на самостійну

зовнішню політику; інститут Президента Республіки Крим як глави держави й голови виконавчої влади; унітарний державний устрій Республіки Крим; соціальні гарантії громадян на працю, допомогу, відпочинок, безпеку

г) здійснення суверенного права Республіки Крим на своїй території окрім тих повноважень, які вона добровільно делегує Україні; Республіка Крим є правовою та демократичною державою; офіційними мовами є російська, українська та кримськотатарська мови, державною мовою – російська; недоторканість території Республіки; входження Республіки Крим до складу України і визначення з нею відносин на основі договору; здійснення права Республіки на самостійну зовнішню політику; наявність інституту громадянства Республіки Крим; гарантія прав і свобод людини та громадянина; рівноправ'я всіх форм власності; поділ гілок влади; інститут Президента Республіки Крим як глави держави й голови виконавчої влади

5. Позначте що слід розуміти під висловом «інцидент у Керченській протоці»

а) прикордонний конфлікт між Україною та Росією за контроль над косою Тузла восени 2003 року

б) позов України у міжнародний суд до Російської Федерації з приводу розпочатого 2016 року будівництва Кримського мосту

в) атака суден ВМС ЗСУ в Керченській протоці російськими силами в листопаді 2018 року

г) вибух на Кримському мосту в жовтні 2022 року

6. Укажіть кількість померлих кримчан під час пандемії COVID-19 у 2020–2021 рр.

а) близько 1,5 тис. осіб

б) понад 4 тис. осіб

в) близько 7 тис. осіб

г) понад 11 тис. осіб

7. Теза представників кримськотатарського національного руху про те, що Крим є «національною територією кримськотатарського народу, на якій лише він має право на самовизначення так, як воно викладене в міжнародних правових актах,

визнаних світовим співтовариством. Політичне, економічне, духовне та культурне відродження кримськотатарського народу можливе лише в його суверенній національній державі» була висловлена на

- а) несанкціонованих мітингах кримських татар у Москві в 1987 році
- б) під час проголошення Декларації Верховної Ради СРСР «Про визнання незаконними і злочинними актів проти народів, що стали жертвою насильного переселення, та забезпечення їх прав» у листопаді 1989 року
- в) на референдумі з питання відновлення Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки
- г) на з'їзді представників кримськотатарського народу в червні 1991 року

8. Яка частка учнів АР Крим здобувала освіту українською мовою станом на 2012/13 навчальний рік?

- а) понад 7%
- б) понад 10%
- в) понад 15%
- г) близько 24%

9. Установіть основні масштабні будівельні проєкти Російської Федерації на території окупованого Криму в 2014–2021 роках, здійснені з метою забезпечення перебування на півострові російських військ та здійснення господарського використання ресурсів регіону

- а) Кримський міст, Кримська АЕС, Північно-Кримський канал, підземний завод для ремонту та обслуговування підводних човнів, Чонгарський міст
- б) підземний завод для ремонту та обслуговування підводних човнів, Кримський міст, Балаклавська ТЕЦ, Севастопольський морській завод, автодорога Красноперекопськ-Сімферополь
- в) автодорога Красноперекопськ-Сімферополь, Чонгарський міст, Кримський міст, новий термінал «Міжнародного аеропорту Сімферополь імені І. К. Айвазовського», суднобудівельний завод «Залив»
- г) Кримський міст, траса «Таврида», Балаклавська ТЕЦ, Тавричеська ТЕЦ, новий термінал «Міжнародного аеропорту Сімферополь імені І. К. Айвазовського»

10. Вихід Сімферопольської, Джанкойської та Феодосійської єпархій УПЦ МП зі складу Української Православної Церкви із наступним прямими підпорядкуванням Російській Православній Церкві відбувся в

а) 2014 році

б) 2019 році

в) 2022 році

г) 2023 році

Теоретичне завдання

Розкрийте сутність економічного розвитку Криму в 1991–2014 роках. Які труднощі спіткали регіон на шляху до формування ринкової економіки? Якими були позитивні й негативні наслідки трансформації народного господарства півострова? Поміркуйте, чому туристично приваблюваний регіон залишався дотаційним для державного бюджету України

Практичне завдання

Уважно прочитайте звернення Ради Федерації Федерального Зібрання Російської Федерації «Про статус міста Севастополя» від 5 грудня 1996 року. Укажіть наскільки є раціональними чи ірраціональними викладені позиції верхньої палати російського парламенту. Поміркуйте, чому був обраний саме цей час для звернення даного органу влади. Розтлумачте в чому полягає «об’єктивна реальність» ситуації на півострові з точки зору російських можновладців. Чи існували юридичні підстави для російської сторони оскаржувати український статус м. Севастополь?

Питання територіальної цілісності та безпеки є основоположними для будь-якої держави. Не може бути винятком щодо цього і Росія. Тим часом, останніми роками саме з цього боку російська державність піддається випробуванням на міцність. Яскравим підтвердженням цього є проблема

статусу міста Севастополя, що стала предметом розбіжностей між Російською Федерацією та Україною.

Рада Федерації Федеральних Зборів Російської Федерації із занепокоєнням стежить за розвитком подій навколо Чорноморського флоту та міста Севастополя, за тим, що Українська Сторона попри об'єктивну реальність не бажає обговорювати на переговорах питання про російський статус міста Севастополя. Це породжує складну ситуацію, якою можуть скористатися сили, зацікавлені у розпалюванні осередку напруженості на пострадянському просторі. У той же час ця ситуація перешкоджає налагодженню добросусідських та взаємовигідних відносин між двома братніми народами, сприяє зниженню авторитету обох країн та зменшенню їхнього впливу на міжнародній арені, обмежує самостійність та незалежність у виробленні та проведенні їхньої внутрішньої та зовнішньої політики.

Рада Федерації Федеральних Зборів Російської Федерації вважає, що певні суперечності у відносинах між Росією та Україною мають бути вирішені за столом переговорів на основі суворого дотримання норм міжнародного права, існуючих міждержавних угод та з урахуванням взаємних інтересів Сторін.

Переговорний процес, що проводиться виконавчою владою з такого важливого питання, не може бути оповитий завісою секретності і мовчанням. Він має спиратися на норми міжнародного права, вільне волевиявлення народу, думка парламентарів, як і його політичних представників, широко висвітлюватись у засобах масової інформації.

Рада Федерації Федеральних Зборів Російської Федерації висловлює сподівання, що виваженість, відданість праву, твердість у відстоюванні національних інтересів і реалізм у вирішенні проблеми статусу міста Севастополя сприятимуть захисту та зміцненню російської державності, розвитку російсько-українських відносин.

Рада Федерації Федеральних Зборів Російської Федерації.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Основні:

1. Абдулаєва Г. Кримські татари: від етногенезу до державності. К.: Гамазин, 2021. 408 с.
2. Бикова Т. Б. Створення Кримської АСРР (1917–1921 рр.). К.: [б. в.], 2011. 247 с.
3. Бойко О. Д. Історія України: підручник. К.: Академія, 2018. 720 с.
4. Борисенко В. Й. Курс української історії: З найдавніших часів до ХХ століття: Навч. посібник. К.: Либідь, 1998. 616 с.
5. Васильєв А. В., Автушенко М. Н. Загадка княжества Феодоро. Севастополь: Библекс, 2009. 416 с.
6. Возгрин В. Е. История крымских татар: очерки этнической истории коренного народа Крыма в четырех томах. Т. I. Симферополь: ИД «Тезис», 2013. 872 с.
7. Громенко С. 500 битв за Крым. К.: Стилос, 2016. 264 с.
8. Громенко С. 250 років фальші: російські міфи історії Криму. Харків: «Фоліо», 2019. 254 с.
9. Давня історія України в 2-х кн.: Кн. 1 / Толочко П.П. (керівник авт. колективу), Козак Д.Н., Крижицький С.Д. та ін. К.: Либідь, 1994. 240 с.
10. Давня історія України в 2-х кн.: Кн. 2 / Толочко П.П. (керівник авт. колективу), Козак Д.Н., Крижицький С.Д., Моця О.П. та ін. К.: Либідь, 1995. 224 с.
11. Давня історія України: в 3-х томах / Голова ред. кол. П. П. Толочко. К.: Наукова думка. Том 1: Первісне суспільство / Відповід. ред. В. Н. Станко. 1997. 560 с.
12. Давня історія України: в 3-х томах / Голова ред. кол. П. П. Толочко. К.: Наукова думка. Том 2: Скіфо-антична доба / Відповід. ред. С. Д. Крижицький. 1998. 496 с.
13. Давня історія України: в 3 т. / ред. кол. П. П. Толочко [та ін.] ; НАН України, Ін-т археол. К.: Наукова думка, 1997. Т. 3: Слов'яно- Руська доба / Ю. С. Асєєв [та ін.]; ред. П. П. Толочко. [Б. м.]: [б. в.], 2000. 695 с.
14. Етнічна історія давньої України. Колективна монографія / Авт.: П. П. Толочко та ін. К., 2000. 280 с.
15. Єльніков М. В. Золотоординські часи на українських землях. К.: Наш час, 2008. 176 с.
16. Залізник Л. Стародавня історія України. К.: Темпора, 2012. 542 с.
17. Зубар В. М., Ліньова Є. А., Сон Н. О. Античний світ Північного Причорномор'я: нариси історичного та соціально-економічного розвитку: навчальний посібник. К.: Вид-во імені О. Теліги, 1999. 320 с.
18. История Крыма с древнейших времен до наших дней. Симферополь: Атлас-контакт, 2007. 408 с.
19. Історія України / В. Ф. Верстюк, О. В. Гарань, О. І. Гуржій та ін.; Під ред. В. А. Смолія. К.: Альтернативи, 1997. 424 с.

20. Калініченко В. В., Рибалка І. К. Історія України. Ч. III: 1917–2003 рр.: Підручник для історичних факультетів вищих навчальних закладів. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2004. 628 с.
21. Кесмеджи П., Кесмеджи Г. Княжество Феодоро. Симферополь: КРП «Издательство “Крымучпедгиз”», 2008. 112 с.
22. Король В. Ю. Історія України: навч. посіб. К.: Академія, 2008. 496 с.
23. Крим в умовах суспільно-політичних трансформацій (1940–2015). Збірник документів і матеріалів. 2-е вид. / Упоряд.: О. Г. Бажан (керівник). К.: ТОВ «Видавництво “Кліо”», 2016. 1092 с.
24. Кульчицький С., Якубова Л. Кримський вузол. К.: ТОВ «Видавництво “КЛІО”», 2018. 496 с.
25. Литвин В. М. Історія України: підручник. К.: Наукова думка, 2011. 838 с.
26. Наш Крим = Our Crimea = Bizim Qirimimiz. Вип. 1: Збірка статей за матеріалами Першої Міжнародної наукової конференції «Крим в історії України», присвяченої 700-літтю спорудження мечеті хана Узбека в Старому Криму / За ред.: Д. С. Гордієнка, В. В. Корнієнка. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України; Національний заповідник «Софія Київська». К.: б. в., 2015. 264 с.
27. Наш Крим = Our Crimea = Bizim Qirimimiz. Вип. II: Збірка статей за матеріалами Другої Міжнародної наукової конференції «Крим в історії України», присвяченої 160-й річниці капітуляції Росії у Кримській війні 1853–1856 рр. / Ред. кол. Г. Папакін (голова) та ін.; За ред. Д. Гордієнка та В. Корнієнка. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України; Національний заповідник «Софія Київська». К.: б. в., 2016. 284 с.
28. Наш Крим = Our Crimea = Bizim Qirimimiz. Вип. III: До 700-річчя проголошення Кафи головною генуезькою колонією в Криму / Ред. кол. Г. Папакін (голова) та ін. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. К.: б. в., 2017. 240 с.
29. Наш Крим = Our Crimea = Bizim Qirimimiz. Вип. IV: До 100-річчя Української Революції (1917–1923) / Ред. кол. Г. Папакін (голова) та ін. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. К.: б. в., 2019. 268 с.
30. Поле битви – Україна. Від «володарів степу» до «кіборгів». Воєнна історія України від давнини до сьогодення / Упоряд. К. Галушко. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 350 с.
31. Політична історія України: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / [Є. О. Бондарев, В. П. Горбатенко, В. В. Калініченко та ін.]. К.: Академія, 2001. 488 с.
32. Реєнт О. П. Україна в імперську добу (XIX – початок XX століття) / Гол. ред. Р. Стасюк. К.: Вид-во «Арій», 2016. 320 с.
33. Рибалка І. К. Історія України. Ч. 2: Від початку XIX ст. до лютого 1917 року: Підр. для іст. фак. вищих навч. закладів. Харків: Основа, 1997. 532 с.
34. Семененко В. І., Радченко Л. О. Історія України з прадавніх часів до сьогодення: навчальний посібник / за ред. М. І. Бондаренка. Харків: Торсінг, 2000. 493 с.

35. Сергійчук В. Український Крим. К.: УВС, 2001. 304 с.
36. Смолій В., Якубова Л. Крим і Донбас: проблеми й перспективи інтеграції в модерний український проект (аналітична записка) / НАН України. Інститут історії України. К.: б. в., 2019. 116 с.
37. Україна в Другій Світовій війні: погляд з ХХІ ст. Документи і матеріали. У 2-х ч. – Ч. 1 / Ред. кол.: В. А. Смолій. К.: Наукова думка, 2020. 829 с.
38. Україна в Другій Світовій війні: погляд з ХХІ ст. Документи і матеріали. У 2-х ч. – Ч. 2 / Ред. кол.: В. А. Смолій. К.: Наукова думка, 2021. 1156 с.
39. Україна крізь віки. У 15-ти тт. Т. 1: Бунтян К. П., Мурзін В. Ю., Симоненко О. В. На світанку історії / За заг. ред. В. Смолія. НАН України. Інститут археології, Інститут історії України. К.: Альтернативи, 1998. 335 с.
40. Україна крізь віки. У 15-ти тт. Т. 2: Крижицький С. Д. Зубар В. М., Русяєва А. С. Античні держави Північного Причорномор'я / За заг. ред. В. Смолія. НАН України. Інститут археології, Інститут історії України. К.: Альтернативи, 1998. 352 с.
41. Україна крізь віки. У 15-ти тт. Т. 3: Баран В. Д. Давні слов'яни / За заг. ред. В. Смолія. НАН України. Інститут археології, Інститут історії України. К.: Альтернативи, 1998. 336 с.
42. Україна крізь віки. У 15-ти тт. Т. 4: Толочко О. П., Толочко П. П. Київська Русь / За заг. ред. В. Смолія. НАН України. Інститут археології, Інститут історії України. К.: Альтернативи, 1998. 352 с.
43. Україна крізь віки. У 15-ти тт. – Т. 6: Русина О. В. Україна під татарами і Литвою / За заг. ред. В. Смолія. НАН України. Інститут історії України. К.: Альтернативи, 1999. 320 с.
44. Україна крізь віки. У 15-ти тт. – Т. 11: Кульчицький С. В. Україна між двома війнами (1921–1939 рр.) / За заг. ред. В. Смолія. НАН України. Інститут історії України. К.: Альтернативи, 1999. 336 с.
45. Україна крізь віки. У 15-ти тт. – Т. 12: Коваль М. В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.) / За заг. ред. В. Смолія. НАН України. Інститут історії України. К.: Альтернативи, 1999. 336 с.
46. Україна крізь віки. У 15-ти тт. – Т. 13: Баран В. К., Даниленко В. М. Україна в умовах системної кризи (1946–1980-і рр.) / За заг. ред. В. Смолія. НАН України. Інститут історії України. К.: Альтернативи, 1999. 304 с.
47. Україна крізь віки. У 15-ти тт. – Т. 14: Литвин В. М. Україна на межі тисячоліть (1991–2000 рр.) / За заг. ред. В. Смолія. НАН України. Інститут історії України. К.: Альтернативи, 2000. 260 с.
48. Уривалкін О. М. Історія України (середина ХІІІ – середина ХVІІ століття). К.: Видавництво «Кондор», 2005. 284 с.
49. Урсу Д. П. Очерки истории культуры крымскотатарского народа (1921–1941). Симферополь: Крымчупедгиз, 1999. 143 с.
50. Фадеева Т. М., Шапошников А. К. Княжество Феодоро и его князья. Крымско-готский сборник. Симферополь: Бизнес-Информ, 2005. 280 с.
51. Храпунов И. Н. Древняя история Крыма. Симферополь: Доля, 2007. 272 с.

52. Храпунов И. Н. Этническая история Крыма в раннем железном веке. Симферополь-Керчь: Крымское отделение Института востоковедения им А. Е. Крымского, 2004. 240 с.
53. Хрестоматія з історії України / Упорядник та автор коментарів Уривалкін О. М. К.: КНТ, 2007. 520 с.
54. Черкас Б. Західні володіння Улусу Джучи: політична історія, територіально-адміністративний устрій, економіка, міста. (XIII–XIV ст.) / Відп. ред. В. А. Смолій. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2014. 387 с.
55. Чумак В. А. Україна і Крим: спільність історичної долі: монографія. К.: ВПЦ АМУ, 2013. 180 с.
56. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. К.: Критика, 2006. 584 с.

Додаткові:

1. Абдуллаєва М. А. Грецькі громади Криму у 1917–1938 рр. (етноконфесійний аспект). К.: б. в., 2001. 65 с.
2. Абдуллаєва М. А. Духовно-релігійне життя греків Криму наприкінці XVIII – на початку XX ст. К.: б. в., 2000. 131 с.
3. Аверіна-Лугова Д. Крим наприкінці XIX – на початку XX століття: міська повсякденність: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “Історія України”. Запоріжжя, 2009. 20 с.
4. д’Асколі Еміддіо. Опис Тавриди. *Хроніка. Український культурологічний альманах*. 2000. № 33. С. 355–398.
5. Бевзо О. А. Львівський літопис і Острозький літописець: Джерелознавче дослідження. К.: Наукова думка, 1971. 200 с.
6. Бикова Т. Б. З історії Кримської Соціалістичної Радянської Республіки (1919 р.). *Сторінки історії*. 2015. Вип. 39. С. 77–100.
7. Бикова Т. Кримськотатарський аспект національної політики Кремля у Кримській АСРР (1921–1928 рр.). *Український історичний журнал*. 2018. № 1. С. 98–125.
8. Бикова Т. Політика центру і місцевої влади в сфері землеустрою та переселення в Криму у 1920-х роках. *Українознавство*. 2021. № 1. С. 156–170.
9. Бикова Т. Повсякденне життя кримських татар в 20-х рр. XX ст. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. 2010. Вип. 19(1). С. 218–247.
10. Бикова Т. Політика Кремля щодо ісламу у Кримській АСРР (1921–1928 рр.). *Український історичний журнал*. 2019. № 1. С. 94–120.
11. Бикова Т. Б. Проблема статусу Криму у боротьбі місцевих політичних сил під час проголошення Кримської АСРР. *Проблеми історії України: факти, судження пошуки*. 2015. Вип. 23. С. 260–290.
12. Бикова Т. Репресивна політика більшовицької влади щодо населення Криму наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. *Проблеми історії України: факти, судження пошуки*. 2011. Вип. 20. С. 193–210.

13. Бикова Т. Б. Створення Кримської АССР: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. К., 2005. 20 с.
14. Білий Д. Тмутороканське князівство в історії Київської Русі. *Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка*. Т. 37. Донецьк: Український культурологічний центр, Східний видавничий дім, 2013. С. 6–10.
15. Брайчевський М. Ю. Утвердження християнства на Русі. К.: Наукова думка, 1988. 260 с.
16. Брошеван В. М., Форманчук А. А. Крымская республика: год 1921-й: (краткий исторический очерк). Симферополь: Таврия, 1992. 126 с.
17. Брошеван В., Ренпенинг В. Крымские немцы: краткий исторический очерк. Симферополь: [б. и.], 1996. 79 с.
18. Брошеван В. М. Раскулачивание в Крыму: (История в документах и материалах о выселении из Крымской АССР в 20-40-х годах XX столетия бывших помещиков-дворян и крупных землевладельцев, кулаков, раскулаченных, как класс, в числе которых оказались и иностранноподданные). Симферополь: [б. и.], 1999. 120 с.
19. Войтович Л. Проблема утворення Тмутараканського князівства у світлі русько-хазарських стосунків X ст. *Хазарский альманах*. 2007. Т. 6. С. 65–77.
20. Гваньїні О. Хроніка європейської Сарматії / Відп. ред. В. А. Смолій; Упорядк. та переклад з польської о. Юрія Мицика. Національний університет «Києво-Могилянська академія»; НАН України. Інститут історії України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Державний комітет архівів України; Українсько-канадський дослідно-документаційний центр. К.: Вид. дім «Києво-могилянська академія», 2007. 1006 с.
21. Геродот із Галікарнасу. Скіфія. Найдавніший опис України з V століття перед Христом. К.: Довіра, 1992. 72 с.
22. Громенко С. *Stepu, morze i góry: Польские путешественники конца XVIII – начала XX века о Крыме*. Симферополь: Антиква, 2011. 299 с.
23. Громенко С. Забута перемога. Кримська операція Петра Болбочана 1918 року. К.: К. І. С., 2018. 266 с.
24. Грушевський М. Історія України-Русі. Т. VII: Козацькі часи – до року 1625. К.: Наукова думка, 1995. 624 с.
25. Даниленко В. М., Касьянов Г. В., Кульчицький С. В. Сталінізм на Україні: 20–30-ті роки. К.: Либідь, 1991. 344 с.
26. Евлія Челебі. Книга подорожі. Північне Причорномор'я. Одеса: Гермес, 1997. 84 с.
27. Довідник з історії України. А–Я / Інститут історичних досліджень Львівського національного ун-ту ім. Івана Франка / І. З. Підкова (ред.), Р. М. Шуст (ред.). 2-ге вид., доопрац. і доп. К.: Генеза, 2001. 1136 с.
28. Донік О. М. Купецтво України в імперському просторі (XIX ст.). К.: Інститут історії України НАН України, 2008. 271 с.
29. Дух Л. І. Історія України. Хронологічні таблиці: іст. факти, іст. постаті, документи, розвиток культури. Харків: Навчальна література, 2017. 126 с.
30. Запровадження християнства на Русі: історичні нариси / Авт.: М. Ф. Котляр та ін. К.: Наукова думка 1988. 253 с.

31. Зубарь В. М. Боги и герои античного Херсонеса. К.: Стилос, 2005. 190 с.
32. Зубарь В.М., Русяева А. С. На берегах Боспора Киммерийского. К.: Стилос, 2004. 240 с.
33. Зубарь В. М. Северный Понт и Римская империя (середина I в. до н. э. – первая половина IV вв. н. э.). К.: Институт археологии НАН Украины, 1998. 200 с.
34. Зубарь В. М. Херсонес Таврический: Основные этапы исторического развития в античную эпоху. К.: Наукова думка, 1997. 131 с.
35. Ибн Хордадбех. Книга путей и стран/ Перевод с арабского, комментарии, исследование, указатели и карты Наили Велихановой. Баку: Элм, 1986. 428 с.
36. Історія України: Документи. Матеріали. Посібник / Уклад., комент. В. Ю. Король. К.: Видавничий центр «Академія», 2002. 448 с.
37. Історія України: Хрестоматія / Упоряд. В. М. Литвин. К.: Наукова думка, 2013. 1056 с.
38. Історія українського війська. Вінніпег: Клуб приятелів української книжки, 1953. 832, V с.
39. Капась І. А. Радянський рух Опору в Україні: організація, легітимація, меморіалізація (1941–1953 рр.) / Наук. ред. Т. В. Вронська. К.: К.І.С., 2016. 208 с.
40. Котляр М. Ф. Данило Галицький. К.: Ін-т історії України НАН України, 2001. 153 с.
41. Котляр М. Ф. Княжа служба в Київській Русі. К.: Інститут історії України НАН України, 2009. 251 с.
42. Котляр М. Ф. Нариси воєнного мистецтва Давньої Русі / Гол. ред. Н. Слюсаренко. НАН України. Інститут історії України. К.: Наш час, 2010. 280 с.
43. Котляр М. Ф. Нариси історії обігу й лічби монет на Україні XIV–XVIII ст. / Відп. ред. І. С. Слабеев. АН УРСР. Інститут історії. К.: Видавництво «Наукова думка», 1981. 240 с.
44. Котляр М. Ф., Ричка В. М. Княжий двір Південної Русі X–XIII ст. К.: Наукова думка, 2008. 357 с.
45. Крижанівський О. П. Історія Стародавнього Сходу: Підручник. К.: Либідь, 2002. 592 с.
46. Крим в історичних реаліях України: Матеріали наук. конф. «Крим в історичних реаліях України: До 50-річчя входження Криму до складу УРСР» (Київ, 19 лютого 2004 р.) / В. А. Смолій (відп.ред.). К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. 404 с.
47. Крымские татары: хрестоматия по этнической истории и традиционной культуре / Авт.-сост. М. А. Араджиони, А. Г. Герцен. Симферополь: изд-во «Доля», 2005. 576 с.
48. Легенди Криму / Упоряд. Г. Таран. Сімферополь: Вид-во «Крим», 1969. 222 с.
49. Липа К. Під захистом мурів. К.: Наш час, 2008. 184 с.
50. Літопис руський / Пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; відп.ред О. В. Мишанич. К.: Наукова думка, 1989. 591 с.

51. Магась В. О. «Бути справжнім громадянином...»: суспільно-політичні організації в Наддніпрянській Україні у 1905–1917 рр.: монографія. Кам'янець-Подольський: ТОВ «Друкарня Рута», 2020. 568 с.
52. Михалон Литвин. Про звичаї татар, литовців та московитів / Переклад з рос. Максима Бистрицького за виданням: Михалон Литвин. О нравах татар, литовцев и москвитян (М., 1994). URL: <http://litopys.org.ua/mlytvyn/mlyt.htm>.
53. Моця К. О. Воєнне мистецтво візантійської Таврики наприкінці IV – на початку XII ст. Дис. ... канд. іст. наук / Інститут історії України НАН України. К., 2016. 256 с.
54. Одрін О. Зернове господарство Херсонеського поліса в другій половині IV – першій половині III ст. до н. е. *Україна в Центрально-Східній Європі*. 2013. № 12. С. 32–50.
55. Озенбашлы Э. М. Крымцы: сборник работ по истории, этнографии и языку крымских татар. Акмесджит: Доля, 1997. 64 с.
56. Павко А. І. Політичні партії, організації в Україні: наприкінці XIX – початок XX століття: зародження, еволюція, діяльність, історична доля. К.: Іван Федоров, 1999. 248 с.
57. Пиріг Р. Я. Відносини України і Центральних держав: нетипова окупація 1918 року. К.: Інститут історії України, 2018. 358 с.
58. Північне Причорномор'я і Крим в добу середньовіччя (XIV–XVI ст.). Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 10-літтю археологічних досліджень золотоординської пам'ятки в с. Торговиці. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2006. 126 с.
59. Привілеї міста Львова (XIV–XVIII ст.) / Упорядн. М. Капраль; Наук. ред.: Я. Дашкевич, Р. Шуст. Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України; Львівський національний університет ім. І. Франка. Львів, 2010. 544 с.
60. Реєнт О., Сердюк О. Чорносотенний рух у Російській імперії на початку XX ст. та у часи Першої світової війни і Україна. К.: Інститут історії України, 2020. 114 с.
61. Рибалка І. К. Історія України. Частина 1: Від найдавніших часів до кінця XVIII століття: [Підр. для іст. фак. вищих навч. закладів]. Харків: Основа, 1994. 448 с.
62. Ричка В. Володимир Великий: Лицар Духу / НАН України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. К.: Парлам. вид-во, 2020. 308 с.
63. Рубель В. А. Історія середньовічного Сходу: підручник. К.: Либідь, 2002. 736 с.
64. Сергійчук В. Етнічні межі і державний кордон України. К.: ПП Сергійчук М. І., 2008. 560 с.
65. Синиця Є. Перунові діти. Військова справа слов'ян на початку Середньовіччя. К.: Темпора, 2012. 276 с.
66. Скржинська М. Освіта в процесі формування античних держав на території України (VI–IV ст. до н. е.). *Україна в Центрально-Східній Європі*. 2013. № 12. С. 15–31.

67. Скржинська М. В. Релігія та влада в Боспорському царстві й Ольвії VI–I ст. до н.е. *Український історичний журнал*. 2014. № 4. С. 17–26.
68. Скржинська М.В. Херсонес Таврический в третьей четверти VI – середине I вв. до н. е. Очерки истории и культуры. *Український історичний журнал*. 2006. № 5. С. 232–234.
69. Слабченко Є. А. Дипломатична історія України. К.: ТОВ «Видавництво “Кліо”», 2016. 493 с.
70. Смолій В. [Вступне слово]: Крим: шлях крізь віки. *Світогляд*. 2014. № 6. С. 6–8.
71. Страбон. География. Кн. VII. М.: Наука, 1964. 940 с.
72. Стрижак О. С. Етнімія Геродотової Скіфії. К.: Наукова думка, 1988. 115 с.
73. Субтельний О. Україна: Історія: навч. посіб. К.: Либідь, 1993. 720 с.
74. Супрасльський літопис. URL: <http://litopys.org.ua/psrl3235/lytov16.htm>.
75. Тисяча років української суспільно-політичної думки [в 9-ти томах]. К.: Дніпро, 2001. URL: <https://ounuis.info/library/books/971/tysiacha-rokiv-ukrainskoi-suspilnopolitychnoi-dumky-v-9ty-tomakh.html>.
76. Україна в XX столітті (1900–2000): Зб. документів і матеріалів / Упоряд.: А. Г. Слюсаренко, В. І. Гусєв, В. Ю. Король та ін. К.: Вища школа, 2000. 351 с.
77. Україна в історії Європи XIX – початку XXI ст.: історичні нариси / За ред. С. В. Віднянського. К.: Інститут історії України, 2020. 814 с.
78. Україна: литовсько-польська доба 1320–1569 / О. Русина, І. Сварник, Л. Войтович, Д. Вашук, А. Блануца, Б. Черкас. К.: Балтія-Друк, 2008. 176 с.
79. Федорченко В. К., Костюкова О. М., Дьорова Т. А., Олексійко М. М. Історія екскурсійної діяльності в Україні: навч. посібн. К.: Кондор, 2009. 166 с.
80. Хрестоматія з історії України / Упорядник та автор коментарів Уривалкін О. М. К.: КНТ, 2007. 520 с.
81. Хроніка литовська й жмойтська. URL: <http://litopys.org.ua/psrl3235/lytov02.htm>.
82. Черкас Б. Політична криза в Кримському ханстві і боротьба Іслам-Гірея за владу в 20–30-х роках XVI ст. *Україна в Центрально-Східній Європі: Зб. наук. пр.* 2000. Вип. 1. С. 97–118.
83. Черкас Б. Україна в політичних відносинах Великого князівства Литовського з Кримським ханатом (1515–1540). К.: Ін-т історії України НАН України, 2006. 244 с.

Методичне видання

КУДІНОВ Дмитро Валерійович

Історія Криму: комплекс завдань до самостійної роботи

Відповідальний за випуск Д. В. Кудінов

Комп'ютерний набір і верстка Д. В. Кудінов

Підписано до друку.....

Формат 60×84/16. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний. Друк офсетний. Ум друк арк.. ....

Ум. Фарб.-відб. .... Обл.-вид. арк.. ....

Тираж ... пр.. Вид №...

Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка

40002 м. Суми, вул.. Роменська, 87

Свідоцтво ДК № 231 від 02.00.2000

Виготовлено на обладнанні СумДПУ імені А. С. Макаренка